

Krüger i Berlin.

Af H. R. Hiort-Lorenzen.

I mange Aar har jeg opbevaret den omfattende Korrespondance, jeg i sin Tid førte med Krüger, naar han var i Berlin, medens jeg var Redaktør af „Dannevirke“ og hans intimeste Fortrolige. En samlet Fremstilling af hans Virksomhed i den tyske Rigsdag og den preussiske Landdag har aldrig været given, og det er heller ikke min Agt her at give en saadan. Jeg har for meget Part i Krügers Sager til at kunne være en uvillig Fremstiller af hans Bedrifter. Dette maa jeg overlade til Andre, der kunne se mere uhildet paa hans Virksomhed. Her skal kun gjengives Krügers egenhændige Breve til mig i henved et Decennium. For hans kommende Biograf — thi der maa vel komme en Tid, da en Historiker gjør de sønderjydske Kæmper Laurids Skau og Hans Krüger, hvis Ligemænd i Kraft, Djærvhed og Udholdenhed ikke kan findes blandt den danske Bondestands Talsmænd i den danske Rigsdag siden 1849, til Gjenstand for en indgaaende historisk Belysning — ville efterfølgende Breve næppe være uden Betydning, og selv Nutidslæsere ville derigjennem

kunne faae et Begreb om, hvad der boede i Hans Krüger.

Han valgtes allerede 1867 sammen med *N. Ahlmann* ind i den tyske Rigsdag; men den Gang havde jeg endnu ikke begyndt paa Udgivelsen af „Dannevirke“, og hans Breve til mig fra den Tid er ikke opbevarede, jeg benyttede dem til Korrespondancer fra Haderslev til „Dagbladet“, som da var Nordslesvigernes Organ, medens jeg var Bladets faste Korrespondent, samtidig med at det var forbudt i Slesvig og kun kunde forsendes dertil i lukket Konvolut. Vor Korrespondance begyndte egentlig først ret 1870, men fra 1868 har jeg dog endnu et længere Brev liggende, som ikke er uden Interesse. Det lyder saaledes:

Berlin, 18. April 1868.

Ved min Ankomst hertil savnede jeg i Rigsdagens Læsesal strax Deres Avis. Da ethvert Medlem imidlertid er berettiget til gjennem Præsidiet at rekvirere, hvilke Blade han ønsker, idet disse i saa Fald anskaffes paa Bureauets Bekostning, har jeg desangaaende indgivet Andragende til Præsidenten. Det blev mig ved denne Lejlighed sagt, at saafremt Redaktionen af „Dannevirke“ sendte 2 Exemplarer af Bladet til Rigsdagens Bureau, saa vilde der til Gjengjæld blive sendt Dem 1 Eksemplar af Rigsdagens stenografiske Beretninger, saa længe Sessionen varede. Afset fra at det rimeligvis af Dem vilde blive betragtet som en Fordel daglig at faae de stenografiske Beretninger gratis tilsendte herfra, har jeg, forinden jeg lader Præsidiet skaffe mig Bladet, forbeholdt mig at lade forhøre hos

Dem, om De gaaer ind paa det foran beskrevne Bytte eller ei, da jeg i sidste Tilfælde maa skaffe mig „Dannevirke“ tilsendt ved Præsidiets.¹⁾

Det gaaer i Rigsdagen meget søvnt til. Forsamlingen er langt fra fuldtallig, ja igaar var der kun 40 Medlemmer tilstede. Det nordslesvigske Spørgsmaal er overalt i Berlinerbladene paa Dagsordenen.²⁾ Jeg vilde nu ret ønske, der smeddedes, mens Jernet er varmt, og at den danske Regjering ikke vilde lade sig blænde ved Løfter af Preussen til at forholde sig rolig, stolende paa, at Preussen til Gjengjæld vil gjøre tilfredsstillende Indrømmelser under Forhandlingerne om det nordslesvigske Spørgsmaal. Saa vidt jeg fra god Kilde veed, staaer Sagen saaledes, at Danmark har afslaaet Gjennerlinien, og efterat der da en Tidlang er indtraadt en Pause i Forhandlingerne, har den preussiske Regjering atter ladet forespørge hos det danske Ministerium, hvad det da ønskede, hvortil dette har svaret med at fortsætte og fastholde Grænse- linien for Afstemningen efter det Skjelmærke, Valgene til Rigsdagen den 15. Februar og 31. Avgust forrige Aar har fastsat, Flensborg inklusive. Medens det danske Ministerium af den Grund, at Preussen indtil nu ikke har svaret paa den sidste Fordring, muligvis hengiver sig til den Tro, at Preussen er tilsinds at tiltræde Forslaget, og der altsaa er Udsigt til, at Forhandlingerne nu kunde stille sig mere end før til

---

¹⁾ Forslaget blev naturligvis strax antaget.

²⁾ I Januar 1868 begyndte Forhandlingerne om Artikel V mellem Quaaed og Lothar Bucher.

Gunst for os, saa er jeg vel af den Mening, at den sidste Tid har bragt os bedre Chancer, men jeg er ikke saa godtroende, at jeg venter mig det Allermindste af Preussen, saafremt det ikke ved Tryk udefra er eller bliver bragt til at gjøre yderligere Indrømmelser. Dette for mig saa fordømmelige Forhandlingsapparat synes i den allernyeste Tid at være gaaet rent istaa, thi tænk Dem, Preussen er saa naadigt, at det denne Gang ikke med den sædvanlige Haan strax har afslaaet det danske Ministeriums Fordring. Det har været saa forekommende, at det i 14 Dage har tilbageholdt at afgive noget som helst Svar og derved givet os Tid til at vugge os i Blødhedsdrømme og fryde os en god Stund ved Haabet om, at Preussen vil lade os vederfare Retfærdighed. Ja det synes mig endog, at det danske Ministerium — baade her og der? — vil forskaane sig selv for at udrives af denne Drøm, idet der ikke er gjort noget Skridt fra dets Side for at afæske den preussiske Regjering et bestemt Svar. Ja, en Udsigt til mindelig Forstaaelse med Danmark og Løsning af Spørgsmaalet er fra Preussens Side endog betinget af, at Danmark afholder sig fra at paakalde Trediemand til Indblanding i Sagen. Man er i Forsigtighed i denne Retning gaaet saa vidt, at man *her* og *der*¹⁾ har bedt mig om ikke denne Gang i Rigsdagen at træde for stærkt op mod Preussen og undgaa Alt, hvad der kunde faae Udseende af at virke som Tryk paa dette. Ja selv den uskyldige Adspredelse har man *her* bedt mig nægte mig, at uddele Valgkortet

---

1) Med *her* menes Quaade, med *der* P. Vedel.

over det sidste Valg, som jeg har rekvireret hertil for at omdele det i Salen. Jeg er — om det var rigtigt, derom spørger jeg idelig mig selv — gaaet ind derpaa og har gjort Tilsagn *her* og *der* om, at jeg for ikke at krydse den Regjerings Planer, jeg nærmest er kaldet til at støtte, for en kort Tid vilde afpasse min Optræden i Rigsdagen paa den Maade, som man *her* og *der* fandt ønskeligt. Men samtidig har jeg med al den Styrke, jeg i Medfør af min Stilling kunde lægge i mine Ord, bestemt forlangt, at man *der* — — — strax skulde skride til at foranstalte Besværinger og Indsigelser nedlagte hos den preussiske Regjering for at stanse det barbariske Uvæsen, som iaar tværtimod traktatlige Bestemmelser, tværtimod Civilisationens og Humanitetens Love er sat i Scene mod de Undersaatter i Slesvig, som paa Grund af Militærforholdene har valgt deres undersaatlige statsretlige Stilling i Danmark. Jeg har sagt, og det danske Ministerium har maattet kunne sige sig selv, at det ikke er værdigt for nogen Statsregjering at føre Underhandlinger med en Magt, der behandler danske Undersaatter paa den Maade. Man har her et ulasteligt Moment til at tvinge Preussen til at afstaa derfra, thi *Bismarck* opgiver ikke Underhandlingerne for nogen Pris. De fortsættes jo ikke, fordi man vil opnaa noget derved, men ene for at afgive et Værn, hvorunder Preussen under mulige Eventualiteter kunde krybe i Skjul. Man har seet Børsen blive foruroliget ved Krigsministerens Reise til Peterhof. Mon det da ikke vilde give *Bismarck* noget at tænke paa, hvis det lille Danmark optraadte i dette Øjeblik og med Alvor krævede sin Ret? Man har givet

mig Løfte derom *der*, men det maa ske strax, og jeg vil bede Dem om gjennem vore Venner at drage Om-sorg for, at Regjeringen i denne Sag skynder sig at gjøre, hvad der paahviler den som Pligt.

Min Kollega *Ahlmann* og jeg har tilsendt *Bismarck* en Fællesskrivelse, dateret 21. Marts, hvori vi udtalte vor politiske Mening og lod forespørge hos ham, om han paa Grundlag af denne Skrivelse vilde tilstede os en Audiens. Idag har jeg i Salen gjennem Legations-raad *Bucher* modtaget hans afslaaende Svar: „er sei ausser Stande die erbetene Audienz zu gewähren.“ Jeg skriver imorgen til *Ahlmann* og meddeler ham en Afskrift af Svaret, hvorom jeg er anmodet ved en særlig Skrivelse, og De maa da med *Ahlmann* aftale, hvorvidt Brevet og Svaret burde indrykkes i „Dannevirke“ og „Dybbølposten“. Jeg imødeseer Deres Svar og beder Dem om at betragte denne Skrivelse som en konfidentiel Meddelelse, som noget jeg har følt Trang til at sige Dem, fordi De i Deres Stilling kunde være velunderrettet i politisk Henseende, og jeg benytter dernæst den givne Lejlighed til at takke Dem for den forstandige og i enhver Henseende tilfredsstillende Maade, hvorpaa De igjennem „Dannevirke“ med samme Nidkjærhed som Deres værdige Fader tjener Folkets og Fædrelandets Sag.

Den stadige Korrespondance begynder egentlig først i Efteraaret 1870. Dette Aars første Brev er fra *Lötzen*, hvor *Krüger* tilligemed nogle andre *Sønderjyder* sad fangen i omtrent 3 Maaneder under den fransk-tydske Krig. Brevet har *Krüger* maattet skrive

paa Tydsk, da det ellers ikke kunde faae Lov til at passere, og det gjengives her i Originalsproget i den noget ufuldkomne Skikkelse, de gode danske Mænd i Fortet Boyen efter bedste Evne have kunnet stille sammen.

Boyen pr. Loetzen, d. 23. Octbr. 1870.

Für Ihr Schreiben vom 13. d. M. statte ich Ihnen meinen besten Dank ab und beeile mich denselben zu beantworten. Ich ersehe aus dem Schreiben, dass meine dortigen Freunde gewillt wären Schritte zu thun um höheren Orts unsere Freilassung zu bewirken, und kann Ihnen versichern, dass wir uns Alle mit Dankbarkeit über dieses Wohlwollen freuen. Wenn wir zu einer Eingabe wegen unserer Freilassung die Initiative bislang noch nicht ergriffen haben, hat dies seinen Grund darin, dass wir, nach unsern Erfahrungen, den Weg des Rechts zur Zeit für erfolglos, den Weg der Gnade aber für unserer nicht würdig erachten. Es würde eine Verwendung um unsere Freilassung selbstverständlich uns persönlich sehr lieb sein. Wir dürfen aber nicht darnach gehen. Es steht aber ein Act bevor, bei welchem sich dieselbe Stimmung, welche sich bei jener Verwendung kundgeben würde, einen weit kräftigeren und in seiner Wirkung grossartigeren Ausdruck erhalten würde. Ich meine die bevorstehenden Urwahlen zum Landtage und die Wahlen zum norddeutschen Reichstage. Wäre es nicht am richtigsten alle Kräfte gegen diesen einen Punkt zu richten?

Während wir über die Theilnahme an unserm Schicksal Seitens unserer Mitbürger hochofret sind,

fühlen wir ein tiefes Bedauern bei der Wahrnehmung, dass sich von mehreren Seiten die Meinung vordrängt, dass Dänemark sich darauf gefasst machen müsse, in eine Lage zu kommen, in der es mit einer etwaigen Kleinigkeit fürlieb zu nehmen hätte, die Preussen ihm hinzuwerfen geneigt wäre. Sollte aber dieser Gedanke weiter um sich greifen, sollte das dänische Volk und die dänische Regierung, um zu einem baldigen Abschluss des unfertigen Standes der Staatsangehörigkeit zu gelangen, sich mit denjenigen Stumpen und Stücken für befriedigt erklären, welche Preussen Dänemark beliebig in den Schoos hinwürfe, und sollte, was ich als das verderblichste bezeichnen müsste, dieser Gedanke im nordschleswigschen Volke Boden gewinnen, sollte es in der That auf seiner Fahne die Inschrift führen: „Ein jeder hüte sich selbst“, so sind wir auf Wegen hineingeführt, die *mein* Fuss wenigstens nie und nimmer betreten soll. Und da wir nun, wie ich bereits erwähnte, unmittelbar vor den Wahlen zu den beiden deutschen Volksvertretungen stehen, liegt mir als dem bisherigen Vertreter Nordschleswigs als Pflicht ob, um ferneren Missdeutungen meines politischen Programmes vorzubeugen, zu erklären, dass derjenige Punkt, welcher bisher in meinem politischen Programm stets in erster Reihe stand, meinerseits unverbrüchlich festgehalten werden wird. Dieser Punkt ist, dass die Völkerschaft Nordschleswigs darüber einig ist, als Grenzlinie für die Abstimmung diejenige Linie festzuhalten und auf dieselbe zu beharren, bis wohin die Bevölkerung in ihrer Mehrheit dänischredend und willens ist, sich Dänemark anzuschliessen. Die Ereignisse haben mich

nicht bewegen können von diesem Programme abzuweichen. Ein Bruch desselben würde heissen: nicht allein unsere dänischen Brüder im Stich zu lassen und sie der Fremdherrschaft unwiderruflich preiszugeben, sondern auch das Princip der sprachlichen und nationalen freien Selbstbestimmung, welches jener Abstimmung traktatlich zu Grunde gelegt worden, unsererseits vernichten helfen. Wir würden dann, eines jeden festen Haltes für unser politisches Leben beraubt, in Wirren und Wildnissen hinaussteuern. Sollte die Bevölkerung Nordschleswigs dennoch die theilweise Abtretung den Vorzug geben, so erkläre ich hiermit, dass, wenn eventuell die Wahl eines Abgeordneten abermals auf mich fallen sollte, *ich dieselbe unbedingt ablehne*.

Ich muss dies umsomehr schon jetzt und auf diesem Wege betonen, weil meine Internirung, wie es nicht unwahrscheinlich ist, eine persönliche Auseinandersetzung meinerseits, meinen Wählern gegenüber, unmöglich machen könnte. Ich ersuche Sie deshalb, wenn Sie meine Kandidatur, wie ehemals, zu befürworten und empfehlen sich veranlasst sähen, den oben hervorgehobenen Punkt meines politischen Programmes hauptsächlich und ganz besonders stark zu betonen.

Ueber die Dauer meiner „Festungstid“ sehe ich mich ausser Stande irgend welche bestimmte Aufklärung zu geben. Doch will es mir scheinen, als ob sie, wenn die Verfassung und deren Bestimmungen über die Deputirtenkammer des Landtages aufrecht erhalten würden, sich nicht über den Zusammentritt dieser Versammlung hinausziehen dürfte, wenn andernfalls nicht die Regierung aus meiner Internirung als

politischer Gefangener Anlass nehmen sollte, gegen mein Erscheinen in der Versammlung Einspruch zu erheben, — eine Eventualität, welche, nach den über die Kraft der Verfassung in diesen Kriegszeiten gemachten Erfahrungen, mich freilich nicht allzusehr überraschen würde.

In Betreff Ihres Artikels in der „Dv.“ vom 14., der, beiläufig bemerkt, in extenso in der „Zukunft“ aufgenommen worden, und dessen Inhalt uns im Allgemeinen angenehm berührt hat, dürfte ich mir zu einer gelegenen Zeit gegen etwaige Einräumungen Einsprache erlauben. Dies würde mich für jetzt Schwierigkeiten bereiten. Ich schliesse mit dem Bemerken, dass wir Alle gesund und wohlgemuth unser Leidwesen zu ertragen wissen und uns damit trösten, dass durch unsre Anwesenheit am hiesigen Ort während dem verhängnisvollen Drama, dass sich zur Zeit auf dem Kontinent Europas abspielt, unser Vaterland auch seine Vertreter hier nicht vermisst.

Kort efter kom de alle paa fri Fod, og hen i December indtog Krüger sin Plads i den tydske Rigsdag. Fra denne Samling ere følgende Breve:

Berlin, 6. December 1870.

Indlagt sender jeg Dem Koncepten af et Foredrag, jeg idag har holdt i Rigsdagen under Generaldebatten om de mellem Sydstaterne og Nordforbundet afsluttede Traktater. De kan optage Talen ordret, som den foreligger¹⁾. Min seneste Tale i Interpellationsspørgs-

---

¹⁾ Se „Dannevirke“ Nr. 278 for 9. Dec. 1870.

maalet kan jeg ikke faae Tid til at renskrive; maaske kommer dog det trykte Exemplar endnu i Aften, og jeg skal da strax tilsende Dem det. Dersom der intet refereres i Bladene af min Tale under det Paaskud, at den ikke kunde forstaaes, saa er det kun den Maade, der ansees for den letteste og bekvemmeste for at undgaa at bringe frem for Offentligheden, hvad der ikke passer i Partiernes Kram. De ere uenige i Alt, kun ikke i at modarbeide mine Tendenser; naar det gjælder om at møde dem, er intet Middel saa jammerligt, at det jo kan bruges.

Mit Foredrag i Interpellationssagen blev angrebet af *Miquel* fra Osnabrück. Hans nederdrægtige Udtalelser imod Danmark kunde jeg ikke imødegaae, fordi jeg ikke mere kunde faae Ordet under Debatten. Senere fik jeg, som De vil se, Ordet til en personlig Bemærkning, men da kunde jeg ikke faae det, jeg ønskede at sige, fremført i den rette Form.

Da Generaldebatten i Traktatsspørgsmaalet nu er sluttet idag, vil Rigsdagen sandsynligvis blive sluttet i Ugens Løb. Det hedder, at Deputeretkammeret skal indkaldes til en kort Samling. Skeer det, foretrækker jeg at blive her med det samme, thi at reise hjem forat blive der en Dag over er en altfor bekostelig Sag.

Naturligvis vil Enderesultatet af Forslaget om Sydstaternes Tilslutning, der er forelagt saaledes, at det af Hensyn til *Bayern* maa vedtages en bloc, faae Husets Flertal for sig, skjøndt, saa vidt jeg hører, de fleste meget godt indse, at den særlige Stilling, Bayern i militær Henseende kommer til at indtage, er alt andet

end skikket til at fuldstændiggjøre det store tyske Enighedsværk. Men imod de Ulemper, som denne Bayerns abnorme Stilling vil medføre, finder *Bismarck* nok senere et Raad.

Uagtet der endnu daglig indløber Efterretninger om vundne tyske Seire, saa føler Folket sig dog trykket, fordi det ikke kan se nogen Ende paa Krigen, og det Mod, som den tyske Repræsentation viser i Rigsdagen, staaer i stik Modstrid til den Forknythed og Modløshed, man finder overalt og i de forskjelligste Klasser her i Byen. Hvor Armeen fra Orleans er bleven af, kan man ikke rigtig fatte efter de hertil ankomne telegrafiske Beretninger. Det hedder sig, at en storartet Udskrivning af gammelt Mandskab tilsigtes, hvilket tyder paa, at man frygter en uholdende Modstandskraft fra Fjendens Side. Den Karakter af Alvor, der i den senere Tid har udviklet sig i den franske Krigsførelse, vækker Betænkelighed og Frygt hos Mange. De Breve, der daglig tilsendes Familierne fra Slægtninge i Hæren, ere alt Andet end skikkede til at vække Opmuntring.

Berlin, 7. December 1870.

Tak for Deres Brev fra igaar. Jeg haaber, at mit Brev med den indlagte Tale er kommet Dem rigtig i Hænde. Vedlagt modtager De mit Foredrag i Anledning af Interpellationen¹⁾. De vil se, at jeg har gjort nogle Rettelser deri, og jeg beder Dem optage Talen, saaledes som den nu er berigtiget. Jeg giver dem

---

¹⁾ Se „Dannevirke“ Nr. 279 for d. 10. Dec. 1870. Miquels Svar se „Dannevirke“ Nr. 280 for 11. Dec. 1870.

Fuldmagt dertil, da jeg idag søger disse dumme Unoiagtigheder rettede hos Chefen for det stenografiske Bureau, hvilket skal og bør ske.

Jeg seer desværre nu af den stenografiske Gjen-givelse af *Miquels* Foredrag, at han har sagt, at man i Kjøbenhavn har givet en stor Banket¹⁾ til Ære for mig. Skade, at jeg ikke har hørt, at Banketten gjaldt mig. Der var saa stort Røre i Salen, medens han talte, at naar han vendte sig bort fra mig, kunde jeg ikke høre, hvad han mælede. Men som sagt, uheldigt var det, thi jeg kunde jo ved denne Lejlighed have bebreidet ham, at han ikke talte Sandhed; men forsent er forspildt. Jeg maa da se at tage Revanche en anden Gang. —

De vil lægge Mærke til, at i alle de smaa Redaktionsfeil bliver det reelle Meningsindhold et ganske andet, ja endog i en enkelt det Modsatte af, hvad jeg har sagt. Alligevel troer jeg, at Feilene ere opstaaede ved en Skjødesløshed fra Bureauets Side.

Med saadanne Efterretninger om Seir for de preussiske Vaaben, som indløber hver Time paa Dagen, er det virkelig drøit at være her, thi det tydske Hovmod kan jo ikke være fyldigere repræsenteret end netop her i Huset. Men der er, som jeg igaar skrev til Dem, dog Noget, der trykker selve Junker- og Krigspartiet, og det er for det Første, at der med alle de store Meriter, den tydske Hær har udrettet, ikke naaes noget Maal i Retning af en Afslutning og Standsning af

---

¹⁾ Der sigtes hermed maaske til Slesvigernes Besøg i Kjøbenhavn 1866, men der var Krüger og jeg ikke med.

Krigen. Dernæst forringes Troen paa Østerrigs Holdning for hver Dag, der gaaer, og det maa være en stor Feil, naar man har opfattet den af Rusland opsagte Traktat af 1856 som Noget, der tyder hen paa og er forberedt ved en Fællesoverenskomst mellem Preussen og Rusland. Snarere maa Sagen sees fra den modsatte Side, idet Østerrig i det rumænske Spørgsmaal selvfølgelig helst maa søge Krigen, hvilket det uden Fare fra Rusland kan gjøre. Det er i hvert Fald saaledes, man betragter Sagen her i Huset. Det kommer ikke offentlig frem, men man hører det, naar man planter sig ned mellem en Gruppe af læsende eller spisende Rigsdagsmænd.

De mener, seer jeg, at Overgivelsen af Paris er nær forestaaende, ja længe kan den vist ikke lade vente paa sig, hvis det forholder sig, som det berettes, at Loirearmeen er slaaet og sprængt. Naar den patriotiske Følelse i Frankrig ikke kan voxe op til en saadan Høide, at den kan kvæle og undertrykke alt Partivæsen, af hvad Beskaffenhed det end er, da er Frankrig ikke til at frelse. Men stort maa det i hvert Fald kaldes, at Frankrig i det samme Øjeblik, det oversvømmes af fjendtlige Hærskarer, har kunnet blive staaende blottet for ethvert Forsvar. Havde det slet ingen Armeer havt under den preussiske Invasion, vilde det have staaet langt heldigere, end det nu er kommet til at staae. Thi da vilde Skuffelsen snart have drevet det til at paabegynde og iværksætte Oprettelsen af en ny Hær, der i Kampdygtighed vilde have viist sig stærk nok til Løsningen af den Opgave, man nu, skjøndt med

vidunderlig Kraftudvikling, dog alt for sent har forberedt sig paa at løse.

Men lad os fremfor Alt ikke tabe Modet. Meget mere maa det være vor fælles Pligt at opretholde det. Der skal og maa komme en Tid, da Retten ogsaa vil finde sin Vei. Lykken kommer ikke altid fra den Side, man venter den.

Jeg kommer vist ikke mere til Orde denne Gang, og jeg maa være tilfreds med, hvad jeg dog allerede har faaet udrettet.

Her mangler øjensynlig flere Breve, der paa en eller anden Maade maa være bortkomne; thi det næste Brev er først af

30. December 1870.

For Deres fyldestgjørende telegrafiske Meddelelse¹⁾, som jeg modtog igaar Aftes, takker jeg Dem. Jeg saae mig foranlediget til at benytte denne kostbare Vei for at bane mig Vei til at opnaae hine Oplysninger, fordi en Interpellation til Forbundskansleramtet idag var sat paa Dagsordenen, der væsentlig angik den ved Militærguvernemetet foretagen Arrestation af *Jacobi*. Det paastaaes bestemt, at den skal være foretaget, uden at de paagældende Paragraffer i Forfatningen forud vare hævede paa lovformelig Maade. Jeg ved nu, at navnlig *Jacobi* selv allerede i *Lützen* fastholdt Paastanden om, at disse Paragraffer ikke vare ophævede, og at

---

¹⁾ Krüger havde af mig forlangt og pr. Telegraf faaet Oplysninger om, at man i Juli Maaned havde hævet visse Bestemmelser i den preussiske Forfatning, inden jeg Natten til den 3. August blev arresteret og ført til Flensborg.

der altsaa af Militærguvernemetet var begaaet en forfatningsstridig Handling. Uagtet Militæret i Lützen paastod, at saavel Beleiringstilstanden som Ophævelsen af visse Forfatningsbestemmelser var skeet efter de Regler, som ere fastsatte derom, maa jeg dog nu, efter hvad jeg har hørt af flere af Husets Medlemmer, tro, at Jacobis Paastand er rigtig, hvilket tilmed idag bestrykedes ved, at *Delbrück* modtog Forespørgslen og lovede at besvare den sidst i Ugen. Uagtet jeg ifølge de Oplysninger, jeg modtog fra Dem, ikke kan føre nogen Klage over Militærguvernørens Opførsel imod mig, agter jeg dog, hvis der bliver en Forhandling, at benytte Ordet, hvis det lykkes mig at faae det, til at bringe et andet Synspunkt af Sagen frem, som ved en saadan Leilighed ikke burde forties. Jeg skal nu se, hvad der mulig kan gøres. Bevillingen af den store Krigsskat er man i de to afholdte Møder kommen let over. Kun 8 Medlemmer af yderste Venstre stemte og talte imod Bevillingen. Diskussionen under Generaldebatten som ogsaa under Specialdebatten idag var yderst hidsig, for lutter Hujen og Skrig blev det næsten umuligt at forstaae et Ord af Talerne. Ingen hverken kunde eller vilde høre eller rette sig efter Præsidentens Klokke, som han brugte saa vel, at han i sin Iver daskede saa stærkt med den, at den faldt ham ud af Haanden og ned i Salen. Lykken bevarede dog for dennesinde Talerens Liv, som var truet ved denne Tildragelse. Fra et upartisk Standpunkt kan jeg ikke dømme anderledes, end at den overveiende store Majoritet ved et dominerende Tryk river en Del Medlemmer med sig, der ellers gik en anden Vei, især

hvis Minoriteten ikke optraadte saa hidsig. Det er en Mærkelighed, at det netop er Mænd af Dr. Jacobis Anskuelse, der ere optraadte imod ham i Rigsdagen. Han synes at være banlyst af sit Parti, fordi han ikke vil gaae med til eller deltage i sine Collegers rovbegjærlige Annexionsplaner. Følgen af, at Dr. Jacobi har tilladt sig at have en selvstændig Mening, er, at han ved de stedfundne Valg er bleven udelukket fra Deputeretkammeret. Saa vidt er det altsaa kommet med den tyske sædelige parlamentariske Moral, at en Mand af en saa hoist hæderlig og retskaffen Karakter som Jacobi er bleven til Forargelse for Huset. Gud veed, hvor mange der endnu er tilbage i Flokken, der som Jacobi ikke forstaa at behandle sin Retsbevidsthed og af denne Grund fremdeles gaa samme Vei som han.

Efter en Meddelelse fra *Delbrück* er Traktaten afsluttet med Sydstaterne hver for sig og kan ventes forelagt Rigsdagen med det Allerførste. Det var endog bestemt, at den skulde have været forelagt i Dagsmødet, men det blev udsat indtil videre af Grunde, som jeg forstod saaledes, at Bayrerne endnu gjorde Vrøvl.

Hvis Interpellationen, hvilket nu snart vil vise sig, skulde føre til, at der reiste sig [en Debat i Spørgsmaalet, har jeg selvfølgelig forberedt mig paa at tage Ordet. Jeg lader naturligvis ingen Lejlighed gaae forbi, hvor jeg kan bringe min Vare paa Markedet. En Adresse til Kongen er forunderlig nok opgivet; man har frygtet altfor stor Uoverenstemmelse. Den bedste Leilighed, som jeg glædede mig til, er derved sluppen

mig ud af Hænderne. Den Raskhed, hvormed den store Majoritet i Rigsdagen fremdeles har bevilget de enorme Summer, staaer i en skærende Modsætning til Folkestemningen i Tydskland, navnlig her i Berlin, hvor man er træt af Krigen og ikke venter meget godt af dens Fortsættelse.

Den Stilling, Rusland indtager til det orientalske og Sortehavs - Spørgsmaalet, har bragt Forandring i *Bismarcks* Spil. Gaaer Rusland imod Tyrkiet og udfolder det sine militære Kræfter for at erobre det, saa er Østerrigs Hænder ikke længer bunden, og dette Land vil da eiheller til evig Tid taale den preussiske Ydmygelse, men møde til den Tid, da Raden atter kommer til det. Skjøndt Østerrig har oversiddet meget, saa har Momentet aldrig stillet sig heldigere end netop nu. Man tænke sig den hele tydske Armee fortiden syssel-sat med Operationer i Frankrig, man tænke sig 300,000 Mand franske Tropper i Tydskland for at beregne, hvilke Chancer Tydskland under en Invasion af Østerrig var udsat for. Var jeg en ægte preussiske Undersaat, vilde jeg ikke et Øjeblik betænke mig paa at optræde ad-varende!

Uagtet vor Forsamling er mere talrig, end jeg ventede, savner jeg dog adskillige, navnlig Polakkerne; ligesaa er *Kraus* og jeg de eneste fra Slesvig. Man trykker sig for at være med til de store Pengebevillinger, og deraf følger, at Minoriteten, der kæmper med mageløs Dygtighed, er saa fattig repræsenteret i numerisk Henseende.

At Regeringen tager Initiativet for at bringe vor Sag, Nordslesvigs, frem, betvivler jeg meget, skjøndt

den Iver og Travlhed, hvormed den søger Sydstaternes Tilslutning politisk og parlamentarisk ordnet, staaer i en noget afstikkende Modstrid til den Langsomhed og Nølen, hvormed Preussen som Tysklands Repræsentant opfylder og ordner andre traktatlige Mellemværender. Det er mit Haab og min Trøst, at en Tid vil komme, der ikke ligger os fjern, da et vaagent Forsyn ved Krigslykkens Omskiftelser vil føre en trofast Befolkning til Maalet for dets kæreste Livsønske.

Jeg takker Dem, fordi De er saa opmærksom at sende mig „Dannevirke“. Da jeg altid er sysselsat, læser jeg kun den og sparer mig derved at søge det Paalidelige ud af den uhyre Emballage af Løgne, hvormed de tyske Blade nu ivrigere end nogensinde skjule Sandheden.

I April 1871 var Krüger atter i Rigsdagen, og fra den Tid har jeg efterfølgende Breve fra ham:

Berlin, 25. April 1871.

Huset har idag paa Udvalgets Indstilling¹⁾ kassetret *Petersens* Valg i Garding, hovedsagelig af den Grund, at Halligerne i den Tid, Valget fandt Sted, ved indtraadte Vinterhindringer vare afskaarne fra at udøve deres Valgret. Begrundet paa den Omsorg, hvormed Hessel saa ømt har antaget sig en lille Minoritets velerhvervede Ret, har jeg besluttet mig til at stille et Forslag, hvorved Rigsdagen fik Leilighed til at konstatere sin Retsbevidsthed i et endnu fyldigere Omfang,

---

¹⁾ Aftrykt i „Dannevirke“ Nr. 98 for 28. April 1871.

nemlig saaledes at den med den samme Varme, hvor- med den har sørget for, at Halligboerne kunne ske deres Ret ved nyt Valg, maatte antage sig de Tusinder af Vælgere, som den sidste Kredsinddeling har afskaaret fra at vælge en Repræsentant, som de anse for værdig til at være deres Talsmand for de Tanker og Meninger, der i deres Kreds ere tilstede i Be- folkningen.

Jeg kan i dette Øjeblik ikke udtale mig om, hvor- ledes jeg agter at forme mit Forslag, og i hvilken Stil og Ordføining jeg agter at fremlægge det. Paa slaa- ende Grunde, tjenende til at understøtte det, mangler det mig ikke. Hvad jeg imidlertid har anseet for særlig nyttigt er, om fjerde og andet Distrikt vilde komme mig til Hjælp ved enten samlet eller hvert for sig at indgive under Petitionsform en Klage til Rigsdagen over Valgkredsinddelingen i Slesvig. Faaer en slig Henvendelse ikke noget reelt Udbytte til Følge, saa vil man dog derved kunne opnaa, at man ved Prø- velsen af det nye Medlems Valg kan faae en ønskelig Leilighed til at opklare for Husets Medlemmer, hvor- lunde Regjeringen og ikke mindre dens Haandlangere have maattet manøvrere for at gjøre det Kunststykke fatteligt for Alverden, at det bestaaer med Retfærdig- hed „und deutscher Biederkeit“, at 20000 tyske Vælgere har Ret til at vælge 3 Medlemmer, medens 21,000 danske Vælgere maa nøies med 1 Repræsentant. Det kunde maaske ogsaa bidrage til at opklare, at Regje- ringens Bestræbelser ved at afgrænse Inddelingen af Kredsene, saaledes som skeet er ved den foretagne Revision, blandt andre Ulemper ogsaa medfører den,

at den i høi Maade besværer og indvirker forstyrrende paa Valgene saavel i anden som i fjerde Kreds.

Jeg har samtidig hermed sendt en lignende Skrivelse til *Ahlmann* i anden og *Willemoes*¹⁾ i fjerde. Om første Kreds skal og bør blande sig i Sagen, overlader jeg til Dem og Meningsfæller i Kredsen at afgjøre og bestemme.

Vedlagte Ændringsforslag²⁾ til Anleihegesetz paa 120,000,000 Thaler har jeg stillet til anden Behandling af dette Lovudkast, men selvfølgelig fik det ingen ønskelig Tilslutning.

Bismarck har igaar deklareret i Salen, at Tiden til den første Termins Udbetaling af den franske Krigs-erstatning vel idag var udløben, men at den ikke blev udbetalt, fordi Regjeringen ingen Penge havde. Han havde dog tilraadet Keiseren at have Taalmodighed, da det ikke var heldigt at træde skarpt op. Mange i Huset udtydede hans Ord som en Forberedelse af, hvad der senere hen vilde komme, nemlig den Besked, at man overhovedet ikke kunde gjøre sig Forventninger om deslige Udbetalinger. Det er just ikke med megen Lyst, Folk her betragter Forholdene. I dette Øieblik modtager jeg Forslaget om Elsas og Lothringens Forening med det tyske Rige.

Ogsaa her er der udfaldet en Række Breve, der

¹⁾ Han var Redaktør af „Vestslesvigs Tidende“.

²⁾ Det lød saaledes: Diejenigen Ländergebiete, denen das Recht der freien Willensäußerung über deren Zusammenhang mit dem deutschen Reiche gebührt, sind von der Verbindlichkeit für diese Anleihe ausgeschlossen.

næppe kunne have været af videre Betydning, eftersom de ikke ere blevne opbevarede.

Berlin, 22. Mai 1871.

Endnu har Elsas-Lothringen-Sagen ikke været til tredie Behandling. Jeg afventer kun dette for dermed at afslutte min Virksomhed for denne Samling. Min Stilling har her denne Gang været mere uhyggelig end tidligere, selvfølgelig fordi den Magt, hvortil jeg tilforn har støttet mig, ikke eksisterer mere, og fordi den Lykke, de tyske Vaaben denne Gang har havt, gjør mine Modstandere overmodige i en Grad, De ikke gjør Dem nogen Forestilling om. Fredsværket maa vel nu betragtes som tilendebragt, thi jeg seer i dette Øjeblik i Avisen, at *Bismarck* er vendt tilbage fra Frankfurt. Noget nærmere om, hvorledes alt der er spundet af, tør vi vel vente os i Mødet imorgen. Let vil det ikke blive for Kansleren at tilfredsstille sit Publikum, thi man seer hver Dag, at de store Forestillinger om Milliarderne forsvinde hos det store Publikum, og Vittighedsbladene, af hvilke man bedst udgransker Folkets Omdømme, levere daglig varslende Billeder om alt, hvad Tydskland nu kan vente sig.

Vist er det, at Aarets Begivenheder have trængt vort Spørgsmaal i Baggrunden, og Nordslesvig maa belave sig paa for en Tid at bestaa Kampen mod Voldsherredsdømmets Indtrængen. At forcere Spørgsmaalet frem her er efter mit Skjøn farligt og saare ubetimeligt, og jeg har, som De nok seer, indskrænket mig til i Forbigaaende at bringe Sagen paa Tale her. I Specialdebatten om Elsas og Lothringen har flere

af de Medlemmer, der rose sig af at være Frihedens og Folkerettens Talsmænd, begyndt deres Taler med, at dersom Elsaserne og Lothringerne havde været en fransk Folkestamme, dersom de i national Henseende havde tilhørt Frankrig, saa vilde man have modsat sig denne Inkorporation med Kraft osv. Men selv om dette var Tilfældet, saa er jeg overbevist om, at man i sin umættelige Rovbegjærighed og Erobrings-syge vilde have vendt Spørgsmaalet om, og man vilde istedetfor have skjult sig bag det ridderlige Stikord: „Was Deutschland sich erkämpft, das hält es fest!“

Jeg sendte Dem forleden mit Foredrag i Elsas-Lothringenspørgsmaalet.¹⁾ Det var oprindeligt min Hensigt at stille Ændringsforslag, og jeg havde alt gjort forberedende Skridt dertil, men har efter nærmere Overveielse opgivet det, fordi det fra flere Sider blev sagt mig, at hvis jeg stillede et saadant Forslag, vilde man stemme derfor, og det vilde ikke være videre tiltalende for mig at være Redskab for den yderliggaaende Opposition, thi man maa stedse holde sig for Øie at vogte sig for at blande sin gode Mønt mellem den slette. Jeg antager tilmed, at saaledes som jeg nu er gaaet frem, vil der endnu ved tredie Behandling af Elsas-Lothringensagen blive givet mig Leilighed til en smuk Afslutning af min politiske Virksomhed for denne Sinde. Jeg har til det Foredrag, jeg holdt, at bemærke, at jeg i Bladene læser, at mit Foredrag var saa uklart, at man ikke vidste, hvor jeg vilde hen,

---

¹⁾ Se Dannevirke Nr. 117 for 13. Mai 1871.

med mindre jeg dermed vilde bebude, at jeg vilde afholde mig fra at stemme. Jeg beder Dem om selv undersøge, om der i mit Foredrag indeholdes saadanne Uklarheder. At jeg ikke skulde have talt frit og tydelig nok, bestrider jeg paa det Kraftigste. Medlemmerne kunde slet ikke undgaa at høre mig, thi der var paa et enkelt Øieblik nær stille og lydløst i Salen. Man har hjemme ment, at jeg skulde søge en privat Samtale med *Bismarck*, og jeg har overveiet det meget nøie. Jeg troer vel nok, at han ikke vilde nægte mig en Samtale, men hans private Mening, som han udtalte til mig personlig uden at give den nogen officiel Karakter, vilde vist føre til et tarveligt Udbytte, fordi den maatte forblive en Hemmelighed. Derimod vil jeg ingenlunde betvivle, at det lod sig forsvare at søge en Samtale med ham, men kun for at spørge, om han var villig til at svare paa en Interpellation i Rigsdagen, hvori jeg afæskede ham en offentlig Erklæring om, hvad enten han vilde udføre Pragfredens Artikel V eller ei. Det har af Grunde, jeg ofte har udtalt til Dem og Vennerne hjemme, sin høist farlige Side. Men jeg troer i det Hele slet ikke, at han indlader sig paa at besvare et sligt Spørgsmaal, allermindst paa et Tidspunkt som dette, hvor han selv staaer i Begreb med at slutte Fredstraktater med en anden Magt; han vilde maaske betænke sig paa at skabe et forargeligt Præcedens, der senere af hans Fjender kunde benyttes imod ham. Men det ene med det andet er Hasardspil, og saa vidt ere vi dog ikke komne, at vi skal sætte Alt paa eet Kort.

Den kollegiale Besværing, som Landdagsrepræsen-

tationen samt *Ahlmann* har tilsendt mig, har jeg sluttet mig til og dernæst bragt den til Udenrigsministerens Hotel og vedføiet mit Visitkort. Sandsynligvis skubber Udenrigsministeren Sagen over paa Indenrigsministeren, og saa er den Historie forbi. Den har efter min Mening kun Værd som et offentligt Aktstykke, der viser, at der fra vor Befolknings Side gjøres noget til Forsvar og til Beskyttelse imod Voldsherrernes Optræden.

Ud paa Efteraaret tog Krüger atter til Berlin. Han havde været meget syg den Sommer og ligget længe paa Kommunehospitalet i Kjøbenhavn. Han skrev derfra hyppig til mig, men hans Breve vedrøre ikke hans Virksomhed i Berlin. I dette Efteraar skrev han til Tider daglig til mig.

Berlin, 6. November 1871.

Ved min Afreise hertil talte De til mig om den Stilling, Vælgerkorporationen fremtidig maatte indtage, og hvilke Skridt der fra dens Side burde gjøres for at tvinge Regjeringen til at foretage nye Valg, eller hvorledes Husets Medlemmer kunde paavirkes til at gjøre Skridt til at forhjælpe Nordslesvigerne til at faae sig repræsenterede af de Personer, de vedblivende havde valgt. Jeg har talt med Flere om Sagen, blandt andre med *Edgar Bauer*, men saaledes som vi havde tænkt os den, foreligger den ikke. Hverken Regjeringen eller Landdagen har med Sagen at gjøre, thi her foreligger ikke det Tilfælde, at Mandatet fra vor Side er nedlagt; ifald saa var, maatte det paahvile Regjeringen

at anordne nye Valg. Men hvor det ene dreier sig om, at de Valgte har forkastet Valget, bliver det alene Valgkommissærens Sag at foretage nyt Valg. Som De jo veed, har jeg i denne Retning for et Par Uger siden afsendt min Erklæring til Landraad *von Rosen* om, at jeg ikke modtager det paa mig den 27. f. M. faldne Valg i første Valgkreds. Derefter maa nu Rosen gjøre Skridt til et nyt Valg. Men vælges jeg da paany, saa svarer jeg ikke paa Landraadens Opfordring til mig, hvilket jeg ikke behøver, saasom det falder af sig selv, at hvis jeg ikke svarer inden otte Dage, den fastsatte Frist, saa ansees det, som om den Valgte ikke modtager Valget. Valgkorporationen maa derfor være belavet paa at møde til Valg i hver Maaned, og man maa gjøre sig det fatteligt og klart, at hvis man paa den Maade sætter Demonstrationen i Scene, maa man holde ud. Enhver Vaklen i det, man har foresat sig, er Tegn paa Svækkelse, og ethvert Medlem, der forsømmer at møde paa Valgdagen, er et tabt Point, som vore Modstandere skrive sig til Indtægt. Men har Folket selv besluttet at holde ud, saa er derved aabnet os Leilighed til jævnlig at holde vort Livsspørgsmaal oppe, og det paa en langt virksommere og fyldigere Maade, end hvis Nordslesvigs Repræsentanter indtog deres Pladser i Huset og der paatalte deres Vælgeres Ret.

Min Erklæring til mine Vælgere skal jeg sende Dem en af de første Dage; men det forekommer mig i det Hele, at det var heldigere, om der gaves Tid dermed, indtil Landraaden gjør Skridt til nyt Valg. Det forekommer mig, at det maatte være det rigtig valgte Øieblik at træde frem med Erklæringen. Jeg har her,

inden Dagsordenen idag begyndte, havt Ordet til Forretningsordenen og i frit Foredrag nedlagt en Besværing over, at man til Understøttelse af et Forslag, der var stillet af *Miquel* og Konsorter, havde benyttet sig af mit Navn uden mit Vidende og Villie til at lade det figurere paa Listen. Jeg var selv tilfreds med, som det gik; det lod ialfald til, at Alle har hørt og forstaaet mig, hvilket de ligefrem har kappedes om at sige mig.

Dernæst har jeg, ligeledes idag, til Lovudkastet om Oprettelse af en Krigsberedskabsfond forlangt Ordet, idet jeg under Form af at klare min Position, som jeg indtog til Forslaget, fandt det nødvendigt, før jeg tog aktiv Del i Afstemningen, at begrunde, hvorfor jeg stemte imod Loven. Efterat jeg havde havt Ordet, blev jeg bestormet af en Mængde af Husets Medlemmer, der alle som en paa det stærkeste tilraadede mig at stille en Interpellation til *Bismarck*, som man forsikrede mig, at selv hele den nationale Fraktion vilde give mig Understøttelse til. Jeg seer meget godt Grunden til den store Tjenstvillighed, man kappedes om at vise mig. Den er simpelthen en Følge af, at jeg i mit mundtlige Foredrag røflede dem, fordi det af Mangel paa Understøttelse af Husets Medlemmer ikke nogensinde var lykkedes mig at bringe et Forslag til Forhandling i Huset. Jeg har jo langtfra afvist dette Tilbud, men har taget mig det ad notam. Jeg er nu temmelig vis paa, at jeg ogsaa kan faae Understøttelse til en Interpellation, der omtrent maatte lyde saaledes:

„Er Regjeringen betænkt paa, og vil det kunne

ventes, at der nu snarest træffes Foranstaltninger til, at det nordslesvigske Spørgsmaal paa en for Tydskland værdig Maade kan imødesee endelig og ordnet Afgjørelse?"

Se, kjære Ven, det var den Form, som flere viste mig paa en Lap Papir. Jeg gav ikke nogen af dem Svar, men spurgte dem, om de gik ind paa den Ændring i Formuleringen efter Ordet „Tydskland“ at tilføie „og Danmark“. Dertil har man Intet svaret mig. Selvfølgelig seer jeg mig ikke istand til at paatage mig Ansvar for et Forsøg i den angivne Retning. Dertil maatte jeg udbede mig ikke alene mine Vælgeres, men hele den danske nordslesvigske Befolknings Fuldmagt, og det kunde ske ved et af Folket nedsat Udvalg, med hvilket jeg da maatte raadføre mig. Mig personlig tiltaler Forslaget ikke, thi jeg er temmelig vis paa, at selv om *Bismarck* erklærede sig villig til at modtage Interpellationen, saa vilde derved ikke opnaaes reelt Udbytte, idet han naturligvis vilde gjøre Huset opmærksom paa, at det ved en slig Optræden og med den Slags Fordringer kun foregreb Rigskanslerens fredelige Bestræbelser, idet han med den bedste Villie havde søgt at ordne dette Spørgsmaal ad diplomatisk Vei med det vrangvillige Danmark. Jeg er vis paa, at Forsøget vilde faae et saadant Udfald. Det hele vilde løbe ud i Sandet. Stol kun paa, at vor femte Artikel idag staaer saa fast som nogensinde, og det kan ikke nægtes, at jeg gjerne vilde se *Bismarck* ved en saadan Leilighed krybe om bag sine Underhandlingers Forskansninger. Gjøres der Ingenting fra min Side, tager jeg dem nu ikke paa Ordet, der have tilbudt

sig som mine redbonne Understøttere, saa ville de naturligvis vaske deres Hænder og beklage, at jeg har afslaaet deres Hjælp og nu selv maa tage Følgerne.

Derfor var det særdeles ønskeligt, om der i dette Spørgsmaal i Hast der hjemme kunde blive taget en Beslutning og blive sendt mig Besked. Vi sidder her vel endnu henimod 3 Uger, og der var altsaa Tid til at faae Forsøget sat iværk. Et af Medlemmerne har idag paa egen Haand gjort Forsøg paa at samle Underskrifter til Støtte for en Interpellation i den angivne Retning, men af Andre har jeg hørt, at Forsøget er strandet, idet man har sagt, at man var villig til at underskrive, naar jeg selv forlangte det.

Jeg beder Dem tale med vore Venner om Sagen. Der maa ikke forsømmes Noget i et Moment, da der kan handles. Selv det var et Udbytte, naar der paa den Maade kunde opnaaes et Bevis for, hvad de Forhandlinger, som Danmark fører med Preussen, kan bruges til af *Bismarck*.

Saasnart jeg har modtaget de stenografiske Beretninger med mine Foredrag, skal jeg sende dem.

Berlin, 8. November 1871.

Jeg tilsender Dem vedlagt mit den 7. ds. i Rigsdagen holdte Foredrag¹⁾ i Sagen om Oprettelse af en Krigsfond. De seer, at det oprindelig har været rettet paa at benyttes som Motivering af et Ændringsforslag, og Affattelsen har jeg derfor ihast maattet forandre, paa det at det kunde benyttes som Motivering af min

---

¹⁾ Se „*Dannevirke*“ No. 262 for 9. Nov. 1871.

Stemmegivning ved tredie Behandling. Jeg haaber, De vil kunne finde Dem tilrette i mine Meddelelser.

Min Tale til Forretningsordenen kan jeg først sende Dem, naar den er trykt, thi jeg har desværre intet skrevet, ja desværre har jeg heller ikke læst Korrektur derpaa, inden Talen blev trykt, men da Stenografen har forsikret mig, at der for ham intet Ord gik tabt, af hvad jeg sagde, haaber jeg, at Alt er, som det skal være.

Min Erklæring til mine Vælgere har jeg færdig og skal om et Par Dage sende den. Eftersom De har sagt mig, at det er *Ahlmanns* Ønske, at enhver af os skriver sin Erklæring, har jeg affattet min derefter.¹⁾

Jeg længes efter at høre, hvorledes Folk derhjemme stiller sig til den Interpellation, jeg igaar sendte Dem, og beder Dem sige mig Deres Mening derom, thi jeg modtager hver Dag her flere Tilskyndelser til at gjøre Forsøget, hvilket er mig ret behageligt.

Efter Modtagelsen af disse Breve konfererede jeg med mine intimeste Venner, og vi enedes da hurtig om, at jeg helst øieblikkelig maatte reise til Berlin. Det blev ganske overladt til mig at træffe de fornødne Aftaler med *Krüger* om hans Forehavende, og den 9. November reiste jeg. Dagen efter ankom jeg til Berlin, og den følgende Dag, 11. November, skrev jeg til min Hustru :

„Idag var jeg med *Krüger* i Rigsdagen. Han fulgte mig op paa Tribunen. Salen er ret smuk, men

---

) Se „Dannevirke“ No. 267 for 15. Nov. 1871.

hele Bygningen kun midlertidig. *Krüger* sidder paa yderste Venstre ganske alene bag ved Socialisten *Bebel*. *Krüger* begyndte strax at operere. Først gik han til en Herr *von Puttkammer*, som er i Slægt med Bismarcks Kone. Han begav sig nu paa Vandring. Jeg kunde ovenfra tydelig følge alle hans Bevægelser, hvorledes han gik fra den ene til den anden, men Ingen vilde underskrive. Senere traf jeg i Restaurationen *Krüger* i Samtale med *Puttkammer*, som Intet havde udrettet. *Krüger* havde temmelig voldsomme Samtaler med flere Medlemmer, som endte med, at *Krüger* atter gik ned i Salen og afgav Interpellationen til *Hoverbeck*, Formanden i Fremskridspartiet, *Bennigsen*, Formanden i Nationalpartiet, og *Bernuth*, Formanden i Rigspartiet. Ingen af dem vilde underskrive strax, men de lovede at forelægge Sagen i Fraktionerne, som skulle have Møde imorgen. *Krüger* forlangte og fik ogsaa Løfte om skriftligt Svar. Svarene maa komme senest Torsdag. Siges der Nei, er *Krüger* fast bestemt paa at gaa lige til Bismarck.“

Jeg blev endnu 4 Dage i Berlin og skrev den 15. Novbr. til min Kone:

„Det har nu efterhaanden vist sig, at de Rigsdagsmænd, som forrige Mandag saa ivrig raadede *Krüger* til at interpellere Bismarck, have handlet i Overilelse; thi nu da det kommer til Stykket, vil Ingen underskrive. Endnu er der ikke kommet definitivt Svar fra dem alle, men der er kun lidet Haab tilbage. De konservative Partiers Formænd havde idag faaet travlt med at stikke Hovederne sammen. Imorgen senest maa der komme Svar fra dem, og saa vil *Krüger* til

syvende og sidst gaa personlig omkring til alle de enkelte Personer, navnlig Polakker og Socialdemokrater, samt saadanne, som ikke høre til nogen af de større Fraktioner, og erhverve deres Underskrifter. De 30, han skal have, faaer han ikke, men det maa til forat dokumentere, hvor megen Retfærdighed der er i Rigsdagen. — — — Hvad der i Særdeleshed har glædet mig at se, det er den store Agtelse, der fra alle Sider i Rigsdagen vises Krüger paa enhver Maade. De kjender ham naturligvis alle, men han kjender kun de gamle Medlemmer. Der er, siger han, skudt saa mange bismarckske Paddehatte frem i Salen siden Valget i Foraaret, at han ikke kan finde sig tilrette iblandt dem.“

Samme Aften reiste jeg hjem efter at have gjort Bekjendtskab med adskillige fremragende Politikere, navnlig *Windhorst*, med hvem jeg havde flere lange, særdeles interessante Samtaler, og *Sonnemann*, Udgiveren af den uafhængige „Frankfurter Zeitung“, den Gang Tydsklands bedst redigerede Blad, i hvilket han meget bestemt lovede at optage en Udtalelse af Krüger om den nordslesvigske Sag. Ved min Hjemkomst forefandt jeg følgende Brev fra Krüger:

Berlin, 16. November 1871.

Denne Skrivelse træffer Dem sandsynligvis i Deres Hjem. Jeg har idag været i Kamret, og saasnart jeg kom der, henvendte *Blankenburg* sig til mig og erklærede, at min Interpellation ingen Understøttelse havde fundet i hans Fraktion. Jeg spurgte ham ikke hvorfor, men bad ham i Henhold til det Løfte, han

havde givet mig, at give mig en skriftlig Erklæring, hvilket han nægtede, idet han spurgte, hvortil jeg vilde benytte en saadan. For, svarede jeg, at konstatere for mine Vælgere, at der fra min Side var gjort, hvad gjøres kunde, forat komme til Orde i min Sag og forat faae en klar Besked paa det af mig reiste Spørgsmaal, hvortil han svarede, at jeg for at stille en Interpellation slet ikke behøvede nogen Understøttelse. Dette benægtede jeg, idet jeg henholdt mig til Forretningsordenens Forskrifter; men han blev ved paa en brøsig Maade at fastholde sin Paastand, som jeg ligesaa stædиг fastholdt min. Da han var kommen ned paa sin Plads, slog han meget ivrig op i Parlamentsalmanakken og forlod i det Samme Salen for at skaffe mig et Exemplar af den i Bureauet. Men da han kom tilbage, gik jeg ned til ham og kastede ham Artiklen lige for Næsen. Han maatte saa gaa til Bekjendelse af, at han havde taget feil. Jeg benyttede da den givne Leilighed til paany at anmode ham om at give mig en skriftlig Besked, som han da ogsaa lovede mig, jeg skulde faae. I det Samme reiste han sig og hviskede mig i Øret, at det konservative Parti ikke vilde understøtte min Interpellation, fordi jeg ved denne selv vilde skade min Sag. Hertil svarede jeg, at det var mere, end jeg havde ventet, at Partiet saa særlig tog Hensyn til mig. Kort efter talte jeg med *Windhorst*, som sagde, at hans Parti endnu ikke havde forhandlet Sagen, men jeg kunde stole paa ham; saasnart den var debatteret i et Møde, og Medlemmerne havde taget deres Reslutning, skulde han skriftlig underrette mig om Udfaldet. Han spurgte mig, om jeg havde

faaet Besked fra *Blanckenburg*, og da jeg meddelte ham den, sagde han : „Sie dürfen gegen die Sache nicht an.“ Hos *Sonnemann* har jeg allerede været. Han vilde, at jeg først skulde henvende mig til Polakkerne, og skulde imorgen sige mig, hvorledes han stillede sig til Sagen. Ligeledes har *Mathias* været hos mig og forlangt Oplysning om, hvorledes Sagen spændte af. Jeg lovede ham at meddele ham Udfaldet. *Hünel* vidste en hel Del at fortælle om, at *Gortschakow* havde været i Berlin og talt med *Keiseren* og *Bismarck*, og alle mente, at det nordslesvigske Spørgmaal havde været bragt paa Bane ved denne Sammenkomst. Der er flere, som idag har slaaet paa denne Stræng, dog er sligt ikke at agte for andet end Talemaader, hvorved de søge at komme ud over et kildent Spørgmaal. Saa snart jeg kommer paa det Rene med Alt, skal jeg give Dem en udførlig Beretning om Sagens Historie.

17. November 1871.

Jeg kom for sent med mit Brev til Posten iaftes, og De maa da betragte Efterstaaende som en Fortsættelse. Jeg har været i Kammeret idag. *Blanckenburg* har ikke meddelt mig noget Svar, og med *Windhorst* havde jeg en kort Samtale; hans Fraktion kom ikke sammen før Mandag, men saa vilde han forelægge Sagen og derefter strax meddele mig Udfaldet. Han mumlede noget i Skæget om, at det vel ikke saa lige var min Mening at opnaa Underskrifterne, som det var at høre, hvorledes Fraktionen stillede sig til selve Sagen. Jeg fik ham ikke svaret, thi i det Samme viste *Bismarck* sig forat tale, og for ikke at forstyrre Roligheden af-

brød jeg Samtalen. Jeg har seet efter i „Frankfurter Zeitung“, men min Erklæring har endnu ikke været indrykket i Bladet, saa det virkelig seer ud, som *Sonnemann* ogsaa vakler eller slaaer os en Plade. Jeg har truffet fire af den polske Fraktion, som jo nok gaaer ind paa at understøtte mig. De har telegraferet efter deres Kammerater, og naar de kommer, ville de debattere Sagen og ønske, at jeg da vil være tilstede. Fra Rigspartiets Formand *Bernuth* har jeg siden Intet hørt; han har ikke været i Salen de sidste Dage. Jeg modtog imorges Brev fra *Bauer*, hvori han tilskyndede mig til, naar jeg havde forsøgt Alt, da endnu at henvende mig skriftlig til *Bismarck*. En slig Fremgangsmaade tiltaler mig ikke. Skulde denne Udvei have været benyttet, maatte det være skeet, forinden jeg henvendte mig til Kammerets Medlemmer. Det forekommer mig, at hvad der fra min Side er gjort, er et kjækt og dristigt Skridt, der er vel skikket til at lukke Munden paa alle Skrigerne. Thi var Kammeret selv ikke bange for, at man ved at understøtte mig bragte *Bismarck* i Forlegenhed, saa kunde det næppe være Spørgsmaal underkastet, at den ene hellere end den anden havde understøttet en Forespørgsel af saa udfordrende Beskaffenhed. Nei man undgaaer at se, hvad man ikke ønsker at se. Et voldsomt Skridt fra den Side ansees ikke for tilraadeligt, saa længe man endnu nærer Haab om, at man kan dødtie Sagen. Men dette Greb er forfeilet, og min Stilling som Repræsentant er ulige fastere nu end tilforn, idet fremtidig Ingen skal kunne bebreide mig, at jeg ikke har grebet til de kraf-

tigste Midler for at hævde mine Vælgeres og Landsmænds Ret.

Jeg stoler ikke paa, at Interpellationen vinder Understøttelse fra en eneste Side, thi Ulykken er den, at hele Tydskland i sin Tid har sammensvoret sig med Slesvigholstenerne. Det gamle Stikord „Schleswig-holstein ungedeelt“ staaer endnu paa alle Tydskernes Program, det eneste som Tydskerne synes at være enige om. Har jeg fra alle Sider af Salen faaet det Svar, at man ikke understøtter Interpellationen, saa har dermed mine Landsmænd opnaaet fuldkommen Sikkerhed for, at Pragtraktatens § V staaer ubeskaaren og uanfægtet i sin fulde Gyldighed. *Hoverbeck* kom til mig med den Indvending, at hans Parti særlig maatte tage Hensyn til Tydskerne i Nordslesvig. Tydskerne holde ikke af at komme til klare Retsstandpunkter. Jeg skal nu imorgen se efter, om min Erklæring er kommen ind i „Frankfurter Zeitung“. Hvis ikke, maa jeg monere Manden, at han gjør sin Pligt.

De abonnerer vel hjemme paa „Reichs-correspondenz“. *Mathias* har spurgt mig derom. Jeg svarede ham: „Send kun Avisen, jeg kautionerer for Betalingen“. Om Penge gjælder det her fra først til sidst. Jeg troer dog nok, De kan have Nytte af at have indladt Dem med ham.

Berlin, 20. November 1871.

Jeg skrev ikke igaar, thi der var ikke indtraadt noget, der gav mig Anledning dertil. Iaften er jeg sysselsat med at skrive til *Bernuth* og *Blanckenburg* for at minde dem om deres givne Løfter. Polakkerne, der

nu alle ere tilstede, har vedtaget min Interpellation, dog med den Forandring, at der istedetfor „in einer Deutschland würdigen Weise“ kommer til at staa „in einer den internationalen Grundsätzen würdigen Weise“. Jeg har aflagt den samlede polske Fraktion min Tak og har naturligvis gjort dem begribeligt, af hvilke Grunde jeg har stillet Interpellationen i dens nuværende Ordlyd. Polakkerne ere ialt kun otte i Tallet, altsaa kan deres Understøttelse alene ikke hjælpe. Ikke desto mindre maa jeg glæde mig over den Velvillie, hvormed man er kommen mig imøde.

Jeg har endnu bestandig savnet min Erklæring til Vælgerne i „Frankfurter Zeitung“, og jeg har derfor været hos *Sonnemann* idag og anmodet ham om at gjøre Skridt til, at den snarest bliver optaget, hvilket han forsikrede mig skulde ske. Man havde ikke svaret ham fra Frankfurt, hvorfor han mente, den vilde blive indrykket en af de første Dage. Lad os nu se, om han holder Ord. Fra det konservative Partis Formand har jeg endnu intet hørt, men jeg skrev nu ganske nylig, paa det han i hvert Fald vil give mig Svar. Skjøndt jeg jo i Grunden, ved hvad der fra min Side er gjort, har nedlagt min Protest, har jeg tænkt paa, at jeg ved tredie Behandling nok engang vil faae Leilighed til at forny Protesten. Forøvrigt et Intet forefaldet, som er Omtale værd.

Berlin, 21. November 1871.

Jeg har paa Grund af, at der idag ikke har været noget væsenlig vigtigt paa Dagsordenen, ikke været til Møde i Salen. Først iaften er jeg gaaet herhen for

at se „Frankfurter Zeitung“, men endnu findes min Erklæring der ikke, saa jeg for mit Vedkommende troer, at *Sonnemann*, hans Stammebrodre værdig, slaaser os en Plade. Hvad De beretter om, at det har staaet i „Fædrelandet“, at Polakkerne skulde have forenet sig om at vælge *Ahlmann* som Deputeret i Landdagen, er naturligvis noget fuldstændig meningsløst Snak. Det kan vel være en Forvexling med, at Polakkerne, der var her tilstede fire i Tallet, endnu før jeg kom til dem om min Interpellation, have telegraferet efter deres Kolleger, for at Interpellationen kan faae den størst mulige Understøttelse. Det har vakt Opsigt, at Polakkerne alle paa een Gang ere mødte her, og da En eller Anden er kommen under Veir med, at Polakkerne ville understøtte min Interpellation og i den Anledning have holdt Møde strax ved deres Ankomst, saa formoder jeg, at det er deraf, hin eventyrlige Fortælling er udsprungen. Endnu er intet Svar fra de respektive Formænd kommet. De skal se, at de virkelig er saaa pjaltede at trække Sagen saa længe ud, til den ikke mere kan komme frem i Kammeret. Brevene til *Blanckenburg* og *Bernuth* har jeg ladet ligge, fordi jeg virkelig synes, det var bedst at give dem Leilighed til at blotte deres Usselhed. Det tyske Blad „Figaro“ forarger sig over, at jeg intrigerer og propaganderer i Kammeret for Pragertraktaten. Jeg sender dem vedlagt et Udklip af Bladet. Imorgen mere.

Berlin 22. November 1871.

Først maa jeg kortelig meddele Dem, at ind-

lagte Aktstykke er et frit Foredrag¹⁾, jeg idag har holdt i Rigsdagen ved tredie Behandling af en Lov. De leer vist ad mig og troer, det er Forfængelighed, naar jeg vover mig ud paa Glatis. Men medens jeg stedse skal reservere min Ret til Oplæsning, som er et stort Gode, jeg kan benytte mig af, saa har det frie Foredrag den store Fordel, at jeg lettere bliver hørt og forstaaet, thi man kan tale sig varm, men læse sig varm kan man ikke. Fra Referentpladsen skal de heller ikke kunne undskylde sig med, at de ikke have hørt og forstaaet mig, uagtet jeg er saa langt fra den. Selvfølgelig er, hvad jeg har udført, ikke andet, end hvad jeg tilforn ti Gange har sagt, men jeg er her jo alene for jævnlig at minde det tyske Folk om at opfylde sin Pligt.

Fra vedkommende Partiformænd har jeg indtil denne Stund ikke faaet Svar. Men det er mig dog en Tilfredsstillelse at kunne sige Dem, at Sagen har voldt dem ikke saa lidt Bryderier. Jeg har havt mange Debatter med disse Herrer om dette Thema, og jeg er stolt af, at jeg kan maale dem Skjæppen fuld. Demokraterne kom idag til mig og spurgte mig, hvorfor jeg ikke havde forelagt deres Fraktion min Interpellation. Jeg svarede, at jeg for fem Dage siden havde afgivet den til *Sonnemann*, som havde lovet mig at forelægge den for Fraktionen, men senere slet ikke har hørt fra ham. Han har havt en Samtale med *Bebel*, fortæller man mig, men hvad den gik ud paa, veed jeg ikke.

I Slutningen af Dagsmødet udspandt der sig en

---

1) Se „Dannevirke“ Nr. 275 for 24. Nov. 1871.

lang og hidsig Diskussion om Forretningsordensudvalgets Indstilling til Kammeret i en Sag, Præsidenten har med *Bebel*. Udvalget blev nederdrægtig aalet. Udvalgsindstillingen gik i det Væsenlige ud paa at undskylde Præsidenten. *Bebel* holdt en mageløs Forsvarstale og brugte som Argument en Mængde Avisartikler af de Partiers egne Blade, som nu stod ham imod. Man raabte til Vicepræsidenten, at han skulde forbyde *Bebel* Oplæsningen, men trods al den Uartighed og Støi, hans Modstandere gjorde, førte han igjennem, hvad han havde begyndt paa. Der kom et Øieblik, da Rigsdagen befandt sig i den største Vaande, men saa kom *Windhorst* som den frelsende Engel med det gamle Forslag om at lade Udvalgsbetænkningen gaa tilbage til Udvalget, hvilket vedtoges med stor Majoritet. Ansaar Præsidenten dette som en Seir for sig, da var der virkelig ingen Grund for *Bebel* til at misunde ham den. Ellers er der idag Intet passeret af Vigtighed. Imorgen skal jeg skrive.

Berlin 23. November 1871.

Jeg har ikke været længe i Kammeret idag, og i min egen Sag er der Intet skeet. Det staaer som før, og det er jo heller ikke uden Grund, at man søger at trække Svaret ud, indtil der Intet mere kan gøres. Dog Svar vil jeg have, og jeg lader mine Breve imorgen Aften afgaa til de Paagjældende. Forhandlingen igaar mellem *Bebel* og Præsidenten synes at have antaget en mere alvorlig Karakter, end man ventede, idet Præsident *Simson* (saa gaaer det gennem alle Munde) i en Skrivelse til Vicepræsidenten skal have udtalt, at han an-

saa den Fremgangsmaade, der igaar vedtoges af Majoriteten, som et Mistillidsvotum mod ham, hvorfor han nedlagde sit Hverv som Præsident. Han har heller ikke præsideret idag, Pladsen indtoges af Vicepræsidenten. Nu, mig gaaer Sagen ikke til Hjertet. En afgjort Seir er det for *Bebel*, at hans ivrigste Fjender ikke have kunnet beskytte deres Præsident, der dog kun hin Dag har gjort, hvad de har indblæst ham og paa en provocerende Maade har bragt ham til at gjøre. Ved et Tilfælde vil jeg vel ret snart faae at vide, om Rygtet taler sandt, thi jeg har imorges tilsendt Præsident *Simson* et Brev, som han absolut maa svare mig paa. Jeg seer da, om han svarer i sin Egenskab af Præsident eller ikke. Det menes, at Rigsdagen skal sluttes midt i næste Uge; isaafald troer jeg, jeg bestemmer mig til at reise herfra Søndag. Kongens Tale til Afskeden kunde rime sig noget sammen med den megen Snak, man her hører om *Gortchakows* Samtale med *Bismarck*, der her vedblivende spøger i alle Kredse.

Berlin, 24. November 1871.

Jeg var nu beredt til at tage herfra, men der er indtraadt noget, som endnu vil holde mig nogle Dage her. Ved nemlig at se efter, om der var skeet Skridt, hvorved mit Navn var udstreget paa hin Understøttelse, har jeg bragt i Erfaring, at der slet intet er foretaget for at rette Feilen, og i den Anledning har jeg allerede igaar tilskrevet Rigsdagens Formand, Dr. *Simson*. Han har sendt min Skrivelse til Regeringsraad *Metzel* og bedet ham foretage det Fornødne til denne Sags ende-

lige Ordning. Metzel har atter i den Anledning skriftlig henvendt sig til mig og spurgt mig, om jeg var tilfredsstillet derved, at det Forslag, jeg havde forelagt Præsidiets, blev sat paa Dagsordenen i et af de næste Møder. Dertil har jeg svaret ja, forsaavidt som Sagen derved kunde komme til Afgjørelse i denne Samling. Jeg faaer nu at bie, thi jeg vil have ryddet for min Dør, og det kunde hænde, naar jeg reiste bort, at man da lod Sagen ligge. Det er ogsaa ret muligt, at En og Anden, naar mit Forslag fremlægges til Vedtagelse, kan faae isinde at gjøre sig lystig derover, og det maa der passes paa. Jeg hører nu, at Præsident Simson er syg.

Iøvrigt har jeg endnu tænkt mig at tage Ordet ved Finanslovens tredie Behandling forat faae adskilligt sagt, som de Godtfolk ikke holder af at høre.

De kan være vis paa, at jeg daglig hævler de Medlemmer, der binde an med mig, og her kommer det mig ret tilpas, at man af ren Feighed ikke har turdet understøtte Interpellationen. Om man just ikke kan sige, at det er det rette Øieblik til at udrette noget, saa kan det ikke nægtes, at jeg glæder mig over, at jeg denne Gang er optraadt saa udfordrende. Men det var mig en Nødvendighed for enhver Pris at vinde mig op til den Stilling, jeg tidligere har indtaget her. En pludselig Modifikation af min Virksomhed var saa meget mindre paa sin Plads, som den vilde give mine Modstandere Ret til at sige, at jeg var slaaet af Marken, og at man havde skaffet en Skrig-hals af Veien. Saaledes som det nu er gaaet, er Agtelsen og Værdigheden dog bevaret, uden hvilken

man slet ikke kan holde sig i en Stilling som denne. Polakkerne, i hvis Fraktion jeg daglig kommer, tro paa, at en stor Krig forestaaer, og de synes at være mere oppe end nogensinde før. De lade til at sætte deres Haab til Rusland, men hvordan de mener det, forstaaer jeg ikke. De glæde sig over, at de i den sidste Tid have sluppet en hel Del af de største Kjæltringer af deres egen Nation, som Preussen havde vundet og opdraget i sit Billede. Adskillige var komne til Posen, andre til Elsas og Lothringen, ja endog til Slesvig en vis *Krupka*. De forenedes alle i det smukke Ønske, at naar disse sorte Forrædere kom, skulde Folket prygle dem ud med Stokke. I næste Rigsdag mene Polakkerne, at de kan naa Tallet 14, og naar vi saa slaa Pjalterne sammen, kan vi stille Forslag. Jeg beklager, at den polske Fraktion ikke var permanent, da De var her. Det er lutter unge Mænd med stolt Ydre. Nogle af dem kan ikke tale Tydsk.

Berlin, 26. November 1871.

Jeg modtog Deres Brev imorges, om jeg kan komme hjem til Valget. Det er besvaret dermed, at jeg endnu er her, og at jeg faaer at holde ud til Enden, fordi det seer ud til, at min Klage over mit Navns Udsettelse under *Laskers* og Konsorters Forslag atter vil komme tilbage og finde sin Afgjørelse for Rigsdagens Forum. Det er jo nemlig muligt, at man alligevel i den Form, i hvilken Sagen kommer frem, atter kan faae Leilighed til at udtale sig, og der kan ved en saadan Affære altid blive talt et Ord, der vinder Stemning for sig. Da jeg vist ikke kommer

herfra før Tirsdag Aften og jeg vil opholde mig noget i Hamborg, naaer jeg først at komme hjem sidst i denne Uge.

Jeg har idag afsendt tvende Erindringspistler til *Bernuth* og *Blanckenburg*. Jeg er i Besiddelse af Kopier af Brevene, saaledes at denne ikke uinteressante Historie kan fremstilles med alle Enkeltheder.

Min Erklæring har, derom har jeg overbevist mig, endnu ikke været optaget i „Frankfurter Zeitung“. *Sonnemann* gaaer af Veien for mig, men jeg skal nok træffe ham, inden vi skilles. Hvad *Windhorst* igrunden har isinde med at hale Sagen ud og holde sin Erklæring tilbage, forstaaer jeg ikke, men jeg kommer nok paa det Rene med Alt, inden jeg gaaer herfra.

Imorgen træder Landdagen sammen. Vi har iaften maattet rømme vor Læsesal forat gjøre Plads. Da jeg idag sad ved Middagsbordet i Hotellet, kom en ældre Mand hen og hilste paa mig. Det var Baron *Dirckinck Holmfeld*¹⁾, som der har været saa meget Tale om. Jeg troer, han boer her i Berlin. Han sagde til mig, at han var en god Ven af *Laurids Skau*, og at han ønskede at gjøre mit nærmere Bekjendtskab. Fortæl mig lidt om ham. Han seer ud til at være et forslagent Hoved, og han gav sig Mine af at kæmpe imod Tydskeheden. Man vil dog gjerne, forinden man indlader sig med Manden, være lidt instrueret om ham.²⁾

---

1) Kammerjunker Constant Dirckinck, Friherre af Holmfeld, bekjendt som politisk Skribent, død 1880 i Pinneberg.

2) Jeg skrev i den Anledning til Krüger, at han endelig ikke maatte indlade sig med Dirckinck Holmfeld, som man ikke kunde stole paa i politisk Henseende.

Jeg har overmaade meget og gjøre, at Tiden vil slet ikke slaa til for mig. Jeg staaer op Kl. 8 og sidder hele Dagen i Salen, og naar jeg saa skal klare min Korrespondance i alle Retninger og til alle Sider, bliver Klokken 12, inden jeg gaaer til Hvile.

Berlin, 27. November 1871.

Som De veed, er Landdagen idag traadt sammen, og Kongen har holdt Trontale for Medlemmerne i Pa-læet. Dens Ordlyd vil De se i vedlagte Extrablad. Den indeholder ikke et Ord om vore Forhold, ligesom den ogsaa ganske tier om Tydsklands Forhold til Europas Stormagter; men af et saadant Aktstykke læser man undertiden mere, af hvad der er fortiet, end af hvad det indeholder.

Jeg har da endelig idag efterat have moneret *Blanckenburg* faaet skriftligt Svar fra ham, hvori han, uden at angive Grunde, underretter mig om, at han har forelagt Sagen for sin Fraktion, men at denne har nægtet at give Interpellationen Understøttelse. Det er altsaa den tredie Falliterklæring, som Kammeret har afgivet i denne Sag. *Bismarck* har endnu ikke svaret, og han har vel vanskeligere ved at svare mig. Han har selv sat sig i Forlegenhed ved gennem *Bernuth* at opstille den Betingelse, som jeg gik ind paa, at jeg først skulde forhøre mig hos *Bismarck*, om det passede ham at modtage Interpellationen. Efter det Løfte, *Bernuth* gav mig som Svar, strax efterat han havde forelagt Sagen for sin Fraktion, maatte jeg allerede have havt det, saaledes at jeg eventuelt kunde forberede mig paa den af ham opstillede Betingelse. Jeg

er fornøiet med, at jeg ikke har vægret mig ved først at henvende mig til *Bismarck* med en Forespørgsel i den angivne Retning, thi den Høimodighed, hvormed jeg har tilbudt at bringe ethvert Offer for at opnaa Understøttelse, behager ikke Alle. Fraktionernes jammerlige Uselvstændighed overfor *Bismarck* beviser ogsaa, at han ikke tør tage den ham tilkastede Handske op, og at altsaa Artikel V endnu er det samme kildne Punkt som tidligere og staaer i usvækket Kraft, men hvorom *Bismarck* nødig vil have en skarp Paamindelse. Ogsaa fra *Windhorst* vil jeg imorgen have Besked, ligesaa fra *Sonnemann*, som øiensynlig vedbliver at undgaa mig. Jeg samler alle disse Erklæringer, der hver især vil levere et værdifuldt Stof til en klar Fremstilling af Situationen.

Jeg forudseer, at jeg næppe kan faae Ordet til *Laskers* Forslag. Jeg har i dette Stykke været for ærlig imod de gode Folk, thi jeg kunde have tiet indtil den sidste Time og da have forlangt Ordet for Forretningsordenen; men det er vel ligesaa godt, at det er gaaet, som det gik. Jeg vilde jo nok have havt god Leilighed til at sige dem adskilligt, som vilde have skurret meget ubehagelig i deres Øren; men Stemningen er iforveien bitter nok, og Interpellationsforslaget har, det mærker jeg saa tydelig, virket saarende paa Gemytterne, der vistnok ere sig bevidste, at de ikke have handlet ærlig eller aabent imod mig, og derfor ligesom skamfulde undgaa mig. Jeg bliver her til Slutningen, fordi jeg vil forsøge, om jeg ved sidste Behandling af Budgettet kan faae Leilighed til at sige nogle Ord, idet jeg agter at stemme imod det.

Berlin, 29. November 1871.

Tak for Deres Depeche. Det glæder mig, at man er mødt saa fuldtallig ved Valget.¹⁾ Det sees dog, at ogsaa Modstanderne have adlydt Parolen. Jeg har siddet hele Dagen i Rigsdagen, hvor det klerikale Spørgsmaal ved tredie Behandling af det tydske Riges Lovbog fremkaldte en meget lidenskabelig Debat. Gemytterne var overordenlig ophidsede. Diskussionen optog hele Dagsmødet. Hvor meget de Klerikale strittede imod, og trods den Dygtighed, hvormed deres Sag førtes af *Mallincrodt*, maatte den katholske Kirke finde sig i at underordne sig den tydske borgerlige Rets Myndighed. Der blev med fuld Føie anket over, at ingen af Ministrene, ikke engang Kultusministeren, lod sig til Syne paa Ministerbænken. Det er nu engang blevet en Maxime her i Rigsdagen, at naar Regeringen faaer isinde at gjøre et stort parlamentarisk Kup, saa søger den at blive enig med saa stort et Antal Medlemmer, at den er vis paa, at Flertallet stemmer med den. Saa træder *Lasker*, *Miquel* eller et andet af *Bismarcks* Redskaber op og stiller et Forslag, som ved Samlingens Slutning gennemføres med stormende Hast, saaledes at Forslagets Modstandere ikke faae Tid til at sætte sig i behørig Forsvarsstand. Det er en Selvfølge, at Ministrene ikke møde ved en saadan Leilighed, og det er diplomatisk klogt, thi hvad der end skeer, kan det ikke senere bebreides dem. De

---

¹⁾ Ved det samme Dag, 29. Nov., afholdte Valg til den preussiske Landdag valgtes Krüger med 183 St., mod 23, Ahlmann med 175 St. mod 25.

have kun ved at forelægge Lovudkastet handlet i den tydske Enheds Interesse, hvilket Rigsdagens Flertal, der stemmer for Loven, er en Borgen for. Kupet er nu gjort, den, af hvem Planen er lagt, kan fryde sig ved, at det er lykkedes ham at liste Loven igjennem. Men jeg har den Tro, at hvad der idag er skeet, er alt andet end skikket til at fremme Tydsklands Enighed eller bevare Freden.

Jeg fik saa endelig imorges Erklæringen fra *Bernuth*. Han meddeler bl. a. følgende: „Gleich nach unserer ersten Besprechung hatte ich den Gegenstand in der liberalen Reichspartei zur Sprache gebracht. Die Zahl der Verhandlungen über wichtige Fragen war aber so gross, dass Ihre Interpellation wiederholt in der Tagesordnung der Fraktion zurücktreten musste. Das Resultat der heutigen Fractionsberathung ging, wie ich Ihnen mitzutheilen mich beeile, dahin, dass die Fraction im Hinblick auf die Lage der Verhältnisse Bedenken tragen zu müssen glaube Ihre Interpellation zu unterstützen.“

Windhorst kom idag til mig i Salen og meddelte mig følgende mundlige Besked: „Meine Fraction hält es für diesen Augenblick nicht opportun Ihre Interpellation zu unterstützen. Es sei ihm nicht gestattet diesen Bescheid mir schriftlich zugehen zu lassen.“

Med *Sonnemann* har jeg ogsaa talt. Han kunde kun svare for sig selv, og for sit Vedkommende understøttede han Interpellationen. Han havde faaet Brev om, at der endnu ikke havde været Plads til min Erklæring i hans Blad, men jeg kunde sikkert stole paa, at den skulde blive optaget i et af de første Numre.

Med (Navnet er ulæseligt), som tilhører yderste Venstre, har jeg ligeledes talt om Interpellationen; han vilde tale med flere Meningsfæller, og vare de enige, som han antog, saa vilde han støtte mig. De saakaldte *Vilde* have ingen Formand, derfor bliver det besværligt nu i den sidste Time at henvende sig til dem alle, tilmed da mange af dem have forladt Rigsdagen. *Bebel* var gal i Hovedet, fordi *Sonnemann* havde forsømt at præsentere Interpellationen for ham og hans Kanutter; han brugte om *Sonnemann* det Udtryk: „Er ist faul.“

Polakkerne har idag forlangt af mig, at jeg skulde skrive Interpellationen paa et helt Ark, saa vilde de solidarisk nedenunder skrive deres motiverede Erklæring om deres Standpunkt til den. De have denne Gang mødt mig med stor Hjertelighed.

Finansloven kommer heller ikke imorgen paa Dagsordenen. Jeg vilde gjerne endnu engang benytte Leiligheden til at forsøge min Protest, især da det jo lader til, at Parolen fra Regeringen lyder paa, at der ikke maa tales om det nordslesvigske Spørgsmaal. Der er da dobbelt Grund for mig til at anslaa den Stræng.

Berlin, 29. November 1871.

Jeg har siddet hele Dagen fra Kl. 1 til 6 i Rigsdagen. Der er ikke forefaldet noget, som jeg har fundet mig foranlediget til at notere mig. Men jeg kan ikke lade et andet Tilfælde uomtalt, som har vakt min Opmærksomhed. Det er et Par Dage — ja det kan være muligt, det er længer siden; Tiden gaaer saa hurtig, at jeg slet ikke kan følge den — at jeg kom til at tale med en Herre i Spisesalen, som jeg

forvexlede med en Rigsdagsmand, jeg kjender. Han sad ene ved Bordet, og da jeg havde uddelt mit Fotografi til adskillige Deputerede, som havde anmodet mig derom, satte jeg mig paa en Stol ved et Hjørne af det Bord, ved hvilket Manden sad. Han reiste sig og spurgte mig, om jeg ikke havde et Billede tilovers til ham, saa vilde det være ham særdeles kjært at modtage det af min Haand. Jeg gav ham da et og bad ham undskylde, at Billedet var saa simpelt og slet udstyret. Han havde siddet ved Bordet længe og hørt paa en Samtale, jeg havde havt med flere Medlemmer, med hvem jeg udførlig havde drøftet mit Interpellationsforslag. Manden, hvem jeg som sagt antog for en Kollega, bragde adskilligt paa Tale, som han vidste om mig, og ytrede, at han beundrede den seige Udholdenhed, hvormed jeg forsvarede min Sag. Jeg svarede ham meget kort, at med en Sag som den, jeg var Bærer af, kunde man holde ud, saa længe det skulde være. Han gjorde flere Tilløb til at faae en Samtale igang, men jeg vedblev at affærdige ham paa en kort og virkelig slet ikke galant Maade. Jeg skal dog til min Retfærdiggjørelse sige, at da jeg, som omtalt, lige iforveien havde været i stærk Disput med en Gruppe af Husets Medlemmer, var jeg slet oplagt til at fortsætte paa denne Maade, der altid efterlader nogen Bitterhed i Sindet. Efterat jeg imidlertid flere Gange havde tiltalt ham som Kollega, gjorde han mig opmærksom paa, at han ikke var min Kollega, men han kjendte mig godt, og han havde kjendt mig længe. Han præsenterede sig da for mig som Statsminister P. P., vil jeg kalde ham, thi jeg hørte ikke rigtig Navnet, og

jeg gad ikke spørge paany. Han fortalte mig, at han med Interesse havde hørt paa den Debat, jeg havde havt med mine Kolleger, og spurgte mig, om jeg nu havde forsøgt Alt, og om jeg ikke gjorde bedst i at tale med Fyrst *Bismarck* selv. Jeg svarede, at jeg ikke vilde trænge mig paa Hans Durchlauchtighed, og efter hvad jeg havde erfaret under mine Forsøg paa at faae min Interpellation frem, maatte jeg antage, at *Bismarck* ikke ønskede at røre op i denne Sag og næppe ønskede at tale med mig om den. Han sagde da, at *Bismarck* var en meget omgængelig Mand, til hvem jeg just skulde tale paa den Maade, han nys havde hørt mig tale med mine Kolleger. Han vilde dog meget tilraade mig ikke at forsømme noget, som kunde opnaaes ad den Vei. Om jeg havde besøgt hans Soiréer, og da jeg svarede Nei, vedblev han, at han ikke haabede, jeg nærede noget personligt Nag til Rigskansleren og af den Grund skyede ham. For den Sags Skyld, svarede jeg, kunde jeg let bekvemme mig til at tale med Fyrsten, saafremt jeg kunde udrette Noget for min Sag. Nu blev der kaldt paa Manden, og han anbefalede sig.

Denne Historie tillagde jeg ingen videre Betydning, og hvor stor Vægt jeg endnu kan tillægge den, veed jeg heller ikke. Medens Sammenstødet forleden Dag var et slet og ret Tilfælde, var det anderledes idag. Jeg sad paa en Bænk i Korridoren foran Parlamentssalen, men i den modsatte Ende end den, hvor vi pleiede at sidde, da jeg saa den samme Herre komme ind i den anden Ende af Korridoren. Han stansede, inden han gik ind i Salen, og da han blev

mig var, kom han ned til mig og hilste paa mig omtrent med de Ord: „Ich habe aus den Zeitungen ersehen, dass Sie gestern bei der in Hadersleben stattgehabten Wahl wiederum mit einer sehr grossen Majorität gewählt sind, und ich konnte nicht umhin Ihnen meinen Glückwunsch auszusprechen. Obschon ich weiss, dass Sie die Wahl ablehnen, wünsche ich Ihnen doch Glück mit dem erneuerten Zutrauensvotum, das Ihre Wähler Ihnen wiederholt gegeben haben.“ Jeg takkede ham for hans Artighed, og han skyndte sig da at sige, at det vist ikke var sandsynligt, at Fyrsten kunde tale med mig, eftersom han var meget lidende i denne Tid, og da jeg spurgte, om det virkelig forholdt sig saa, forsikrede han mig, at det virkelig var Tilfældet, men om jeg ikke kjendte Herr *Keudell*, som sad her i Huset. Med ham skulde jeg tale. Saa løb han hurtig fra mig hen til nogle Herrer i Spisestuen, men kom tilbage og spurgte mig, om jeg ikke kunde finde mig foranlediget til at tale med ham om min Sag. Han talte længe, og han udtalte adskilligt, som jeg nu ikke har Tid til at meddele, Klokken er ti. Jeg skal senere skrive, naar han gjentager Besøget.

Samlingen sluttet ikke i denne Uge.

Berlin, 30. November 1871.

Atter idag har jeg tilbragt hele Dagen i Rigsdagen. Der forefaldt Intet, der er Omtale værd; man taler og snakker i Timer lange til ingen Verdens Nytte, thi Regjeringen sætter dog Alt igjennem, hvad den vil, selv de urimeligste Ting. Det nationale Parti er den

stadige Fødselshjælper. Jeg har idag talt med en hel Hoben Mennesker, eller rettere de have talt med mig, thi jeg paatrænger mig aldrig Nogen. Jeg er hyppig bleven spurgt, om jeg ikke har talt med *Bismarck* om min Interpellation, hvortil jeg lige saa tit rentud har svaret, at det kunde jeg spare mig, siden han fra anden Side vistnok er tilstrækkelig underrettet om den, og at Kamrets Medlemmer utvivlsomt ogsaa ere godt instruerede. Slige Debatter ere mig ikke uvelkomne. Det er en Tilfredsstillelse for mig at se, at saasnart en slig Samtale er hegynndt, er jeg strax omgivet af en hel Del Tilhørere, som øiensynlig give nøie Agt paa, hvad der siges, thi bagefter komme de enkeltvis til mig forat faae Forklaring paa Noget, jeg har sagt.

Jeg vil nu gjenoptage Traaden fra iaftes. Jeg har idag ikke seet den omtalte Herre i Salen, men jeg fik for Tidens Korthed iaftes ikke Tid til at gjengive hans Ord. Da jeg i Samtalens Løb ytrede, at det forekom mig, at Preussen satte meget paa Spil ved ikke at opfylde sine traktatmæssige Forpligtelser, og gjorde ham det Spørgsmaal, om han da virkelig troede at *Andrassy*, den østerrigske Udenrigsminister, havde kunnet falde paa at opgive sin Ret til Medbesiddelsen af to Hertugdømmer for at forstørre Tydsklands Magt og udvide dets Grænser. Jeg antog jo nok, at Østerrigs Forhold til Preussen var venskabeligt, men jeg fandt, det var for store Vexler at trække paa Venskabet og den gode Forstaaelse at unnlade at efterkomme, hvad Preussen havde forpligtet sig til overfor Østerrig. Tiderne kunde skifte, og Pligtforsømmelsen kunde komme Preussen dyrt at staa.

Ja, svarede han, hvis nu den preussiske Regjering gaaer ind paa at afstaa Nordslesvig, troer De da ogsaa, at den vil bekvemme sig til at afstaa Øen Als? Nei! De kan stole paa, at Als afstaaer Preussen aldrig. Det er Nøglen til Østersøen, og den giver Preussen ikke ud af sine Hænder.

Det gjør mig ondt, Herr Statsminister, gjensvarede jeg, at høre slikt af Deres Mund. Men De maa huske, at jeg er Repræsentant netop for Als. Hvad Regjeringen i sin Tid tilsigtede, da den omlagde første og anden Valgkreds, veed De lige saa godt som jeg.

Ja, bemærkede han, det veed jeg.

Som Repræsentant for Als, fortsatte jeg, er jeg kaldet til at føre Ordet for denne Ø, og Valgene have udtrykkelig viist, at Alsingerne har udvist det allerstørste Flertal af danske Stemmer. Skulde Als ved en eventuel Ordning af den nordslesvigske Sag blive ladt i Stikken, saa maa det Grundlag, paa hvilket Afstemningsprincippet er bygget til Gunst for den danske Befolkning, først kastes overende.

Fra Deres Standpunkt, svarede Ministeren, har De ganske vist Ret, men jeg har alligevel tænkt mig, at De ved en Samtale med Herr *Keudell*, som er meget godt inde i Bismarcks Planer, paa en eller anden Maade kunde faae Sagen ordnet.

Hvad De der foreslaaer mig, Herr Minister, ligger udenfor Grænserne for min Kompetence. Det tilkommer ikke mig at rokke ved Traktatens Bestemmelser, som gaa ud paa at fremkalde en Villiesytring fra hin Befolkning, hvorved det kan blive afgjort, om de skulle være Preussere eller Danske. Jo dybere man

overhovedet trænger ind i denne Sag, desto større vise Vanskelighederne og Komplikationerne sig. Jeg kan saa godt forstaa, at min Interpellation er Regeringen ubeleilig. Men man tager feil, naar man troer, at min Sag er en Ubetydelighed, som man kan tie ihjel.

Deri giver jeg Dem fuldkommen Ret, bemærkede han, Deres Sag er et meget stort Principspørgsmaal, og jeg kan dele Deres Ønske om, at det vilde være heldigt, om Deres Sag kom ud af Verden.

Dermed sluttede Samtalen. Jeg haaber endnu engang at faae Leilighed til at tale med Manden. Endnu har jeg ikke kunnet faae hans Navn opspurgt, men han er i hvert Fald en fin Mand. Hvad han meddelte om *Bismarcks* Upasselighed, har stadfæstet sig. Han skal virkelig være syg, og han har i de sidste fem Uger ikke været her i Salen. Der er jo ingen Tvivl om, at Herr *Keudell* vel nok vilde tale med mig, thi det var tydeligt, at min Mand var inspireret af ham, men jeg kan i hvert Fald ikke gjøre det, før Rigsdagen er forbi, da jeg ikke vil opgive at tage Ordet forat minde de Godtfolk om deres Pligtforsømmelse.

Det har rigtig tilfredsstillet mig, at jeg gennem Interpellationsforslaget har faaet Vished for, at *Bismarck* med Hensyn til Artikel V endnu har Lænke om Benet. Jeg har meget om Ørerne. Min Tid og mine Kræfter slaa ikke til. Man burde medgive mig en Hjelper, thi her kan virkelig udrettes meget, naar man kan overkomme det.

I Vinteren 1872 var den preussiske Landdag samlet. Krüger og Ahlmann mødte ikke. Der forelaa

en ny Skolelov, under hvis Behandling *Bismarck* optraadte overmaade udfordrende imod Polakkerne, hvis Fører *Kantak* den 11. Marts 1872 sendte Krüger et Brev, som er saa karakteristisk, at det fortjener at optages i denne Sammenhæng i Originalsproget. Det lyder saaledes:

Berlin, 11. März 1872.

Hochgeehrter Herr und widerspänstiger Kollege!

Auch zu Ihnen werden die gewichtigen gegen die Polen geschleuderten Drohworte Bismarcks gedrungen sein. Durch vorzeitigen Schluss der Diskussion, wie dies ja Sitte im preussischen Abgeordnetenhaus, gehindert sofort zu erwiedern, nahm ich die erste Gelegenheit wahr, dem Gewaltigen entgegenzutreten. Freilich musste ich mich dabei, um nicht zur Ordnung gerufen zu werden oder gar mir das Wort entzogen zu sehen, in den Schranken einer zur Diskussion gestellten Etatsposition halten. Doch habe ich versucht, soweit es in diesen Grenzen möglich war, den polnischen Standpunkt gegenüber der preussischen Staatsregierung offen darzulegen. Einerseits wollen Sie die Uebersendung dieser meiner Rede als einen Beweis freundlicher Erinnerung an Sie und Ihren Kollegen Herrn Ahlmann ansehen, andererseits halte ich die Verbreitung der Kenntniss unseres Standpunktes auch in weiteren Kreisen für wünschenswerth. In wie weit dies für Ihre Landsleute in Dänemark, durch eine wenn auch etwas verspätete Mittheilung einer Uebersetzung etwa von der roth bezeichneten Stelle, durch irgend ein verbreitetes Blatt von Werth wäre, stelle ich Ihrer Be-

urtheilung anheim. Jedenfalls empfangen Sie meinen freundlichen Gruss, und sollten Sie mit ihm zusammenkommen, empfehlen Sie mich Ihrem Kollegen Ahlmann. Mich Ihrem Andenken bestens empfehlend zeichne ich als Ihr stets

achtungsvoll ergebenster
K. Kantak.

Berlin, 28. April 1872.

Dagen, paa hvilken jeg tiltraadte min Reise hertil, benyttede jeg til at deltage i Mødet hos *Ahlmann*.¹⁾ Da Haderslev ikke var repræsenteret, blev der ingen endelig Beslutning taget. Et Forslag fra *Lassen* om, at Valgkorporationen eller rettere Valgmændene i første og anden Valgkreds skulde indgive en Klage til Regjeringen eller Deputeretkammeret, blev drøftet og fandt, som det synes, almindelig Tilslutning. Hvad der til denne Sags Fremme videre bør ske, vil blive forelagt og forhandlet paa et nyt Møde, paa hvilket der skal fremlægges Udkast til det paagjældende Aktstykke, som kan vinde Tilslutning af Valgmændene i begge Valgkredse. Jeg har paa Veien hertil talt med *Edgar Bauer* om denne Sag, og han mente ogsaa, at Tiden nu var kommen for Valgmændene til at sætte en Slutsten paa Valghandlingen. Da der paa Mødet hos Ahlmann blev rejst Tvivl om, hvorvidt det var rigtigt at paamine Regjeringen om at lade foretage nye Valg, fordi man frygtede for, at Vælgerne vilde blive trætte

---

¹⁾ Jeg var dengang meget syg og kunde ikke deltage i Mødet hos Ahlmann.

af paa den Maade at spille deres Tid ved Gang efter Gang at maatte møde til Valg, saa foreslog jeg, at Valgmændene i deres Henvendelse slet ikke skulde udtale noget Ønske i den Retning, men tvertimod udtale deres Tilfredshed med, at Regjeringen nu havde stanset med Valgene i Nordslesvig, og at vi i denne Stansning af Valgene maatte se et Vidnesbyrd om, at den preussiske Forfatning var stillet i Bero for Nordslesvigs Vedkommende. Da *Bismarck* som bekjendt i en tidligere Udtalelse har gjort Udførelsen af Artikel V afhængig af, at der fra Folkets Side førtes Bevis for, at man i Nordslesvig ikke ønskede nogen Forbindelse med Preussen, er det en berettiget Tanke, naar vi mene, at Regjeringens Forsøg ved Hjælp af de stedfundne Valg at komme til virkelig og sand Erkjendelse af den nordslesvigske Folkevillie er lykkedes, saa at den, ved hvad der er skeet, maa finde sig saa vel instrueret i dette Stykke, at vi glæde os til, at det Tidspunkt snart maa indtræde, da *Bismarck* indfrier sit i sin Tid givne Løfte.

Paa Grundlag af disse Betragtninger har *Bauer* udarbejdet et Udkast til en til Kammeret stilet Petition. Jeg mener, at den maa kunne tjene som Materiale, naar man bliver enig om, at der bør gjøres Noget fra Vælgernes Side. Ønskeligt var det, om Beslutning herover kunde tages hurtigst muligt, maaske saa betids, at den kunde sendes til mig inden Paaske, saasom man mener, at Rigsdagen til den Tid vil kunne slutte sine Møder.

En Fordel vilde det i hvert Fald være, om jeg, efterat have overgivet Præsidenten i Deputeretkammeret

Petitionen, kunde faae talt med Medlemmer af Petitionsudvalget, der maaske derved kunde fremskyndes til at fremme Sagen.

Berlin, 31. (!) April 1872.

(Efter en længere Indledning, hvori Krüger meget deltagende spørger til mit Befindende, thi jeg var da endnu meget alvorlig syg, fortsætter Krüger:) Naar *Salicath* i et Brev til mig antyder, at det vist vilde bidrage meget til at hæve Deres Humør, om De fra min Haand hørte noget interessant Nyt fra Rigsdagen, da beklager jeg meget, at jeg ikke seer mig istand til at meddele Dem noget som helst herfra, der var Om-tale værd. Det synes, som alt Stof i Rigsdagen er udtømt, og som Rigsdagsmændenes saavel som det tyske Publikums Interesse for Rigsdagen, og hvad dermed hænger sammen, har tabt sig. Der holdes kun Møder af og til, og idag tager jeg fjerde Gang Del i Mødet. Adskillige hilste paa mig, og flere, som tidligere have gjort Deres Bekjendtskab, bad mig bringe Dem deres Hilsen, blandt andre *Bong Schmidt*, som daglig læser „Dannevirke“ og roser sig af, at han forstaaer Dansk. Ogsaa *Sonnemann* bad mig hilse Dem. Jeg talte igaar med Adskillige her i Restaurationen og bragte paa given Anledning Valgene i Nordslesvig paa Tale. En Herr *Böhme* ytrede, at jeg jo ikke vilde aflægge Eden, hvilket jeg strax betonedede som usandt; den Art Paastande benyttedes kun som Paaskud til at skjule Repræsentationens usle og jammerlige Opførsel imod Ahlmann og mig. En vis *Wiggers* fra Berlin, der stod hos, gav mig Medhold, idet han meget vel

kunde forstaa min Opposition, hvorimod Slesvig-holsternes Standpunkt blev ham mere og mere uforstaaeligt og gaadefuldt. Mærkeligt var det, at jeg igaar ikke saae en eneste af mine Understøttere, ligesom jeg heller ikke mærkede noget til, at der var Polakker i Salen. Jeg mærker, at jeg kan ligge her længe, inden der bliver noget at foretage for mig. De Forslag, som jeg nærmest agter at gjøre til Udgangspunkt for min Protest, ligge endnu i Udvalgene, og det hedder sig, at det ialfald kan være længe, inden den militære Straffelov kommer for, det skeer næppe paa denne Side Pinsen. Alligevel troer jeg, det er det rigtigste at blive her; man faaer da i hvert Fald ingen Forsømmelse at bebreide sig.

1. Mai.

Jeg naaede ikke Banegaarden iaftes og maatte altsaa udsætte Brevets Afsendelse til idag. I Dagsmødet forhandlede et af *Hoverbeck* stillet Forslag om Nedsættelse af Salttolden, der gav Anledning til en meget hidsig Debat, der endte med, at Forslaget fremmedes. *Bismarck* gjorde gjentagne Gange Udfald til forskjellige Sider, men var ikke videre heldig. *Delbrück* vægrede sig ved at forhindre Forslagets Fremme. Idag siges der, at Militærstraffeloven paa Grund af de af Udvalget reiste Vanskeligheder slet ikke vil komme til Forhandling i Rigsdagen i denne Samling.

Berlin, 5. Mai 1872.

Jeg kjeder mig som en Ulykke og ærgrer mig

over, at jeg er reist saa tidlig herved. Der bliver for mig intet at udrette, inden Lovforslagene komme til anden Behandling. At dette skeer paa denne Side Pinsen, betvivler jeg, og skammeligt var det, om man efter Pinsen atter skulde reise herved forat stille Forslag. Det hjælper mig heller ikke, thi her er ikke en Polak tilstede, ei heller en eneste af de andre, som jeg holder det for værd at anmode om at støtte mig. Alt er saa dorsk og søvnigt, intet Vindpust viser sig paa den politiske Horisont; der maa ventes, til der reiser sig en Luftning, og saa længe maa vi have Taalmodighed. *Bille* fra Kjøbenhavn har meldt sin og sin Kones Ankomst til Berlin imorgen. Jeg glæder mig naturligvis dertil, da jeg faaer lidt Adspredelse i de Dage, de agter at opholde sig her. Om den ubekjendte mystiske Minister har jeg endnu intet erfaret. Deres Telegram glædede mig, fordi jeg efter Salicath's sidste Brev har været ængstelig for Dem. Er der ellers noget, jeg kan være Dem til Nytte med, saa lad mig det vide. Jeg har jo næsten ingen Sysselsættelse for min Tid og duer i Sandhed allermindst til at være Lediggænger. Jeg ønsker Dem god Bedring og deler Deres Haab om en lykkelig Fremtid.

Berlin, 11. Mai 1872.

Jeg har i flere Dage ikke ladet høre fra mig, fordi her intet passerer, der er værd at spilde et Bogstav paa. Tiden bliver mig forfærdelig lang, thi jeg kan endnu ikke beregne, naar det Tidspunkt indtræder, da jeg faaer Leilighed til at komme til Orde om min Sag. Forat faae Adkomst dertil, har jeg besluttet mig til at

stille et Amendement til det os forelagte Udkast til Lov om Fastsættelse af det tydske Riges Finanslov for 1873. Dette Udkast var i Onsdags til første Behandling. Det kan imidlertid ikke ventes, at det kommer til anden Behandling før sidst i næste Uge, og derfor troer jeg ikke, at jeg kan faae min Sag frem paa denne Side af Pinsen. Det Amendement, jeg agter at stille, gaaer ud paa at tilføie en særlig Paragraf, der maa blive den sidste i det vidtløftige Opus.

Udvalgets Betænkning over den militære Straffelov lader endnu vente paa sig. Man vil dog med Bestemthed vide, at det er kommet til en Forstaaelse mellem Udvalget og Regjeringen, saa Sagen vil komme frem i denne Samling. *Bismarck* har i den senere Tid ikke ladet sig se i Salen. Det hed sig, at han var syg, det kan være muligt, men ydre Spor af Sygdom præge ikke hans Ydre. *Bille* med Kone har opholdt sig nogle Dage her i Byen, og jeg har været sammen med dem flere Gange. Han har benyttet Leiligheden til at tale med flere af Rigsdagens Koryfæer og andre kjendte politiske Størrelser her i Byen, men han har ingenlunde følt sig tilfredsstillet ved slige Samtaler. Enhver søger at luske udenom Spørgsmaalet, som, saa siges der, er traadt i Baggrunden efter Seiren i Frankrig. Rigsdagen kan, det have de alle sagt med een Mund, ikke paavirke Spørgsmaalets Afgjørelse, som ene ligger i *Bismarcks* Haand. Dersom han har isinde at gjøre noget Skridt til en Ordning af det nordslesvigske Spørgsmaal, saa gjør han det, hvad enten Rigsdagen samtykker deri eller ei. Forsaavidt er dette rigtigt, som *Bismarck* i Alt, hvad han finder for godt at

gjennemføre, gjør det uden Spor af Hensyn til Rigsdagen, som mildest talt er ganske overflødig. Hvad der nu ogsaa er en stor Feil, det er, at hele Oppositionen, der skulde danne en Modvægt imod Bismarck, slet ikke er tilstede. Der har ikke indfundet sig en eneste Polak, af de Vilde er der kun faa, og af vore Kanutter Slesvigholsterne seer jeg kun *Schleiden* og *Lorentzen*, som boer her i Byen. Jeg skal nok fremtidig vare mig for at gaa saa tidlig herved. Det lader til, at det formelig behager mine Kolleger, at jeg møder saa trofast. Deres Gemytlighed er mig nærmest til Besvær, saa meget mere som jeg veed, at naar jeg optræder i min Sag, saa hører Gemytligheden op.

Det hed sig igaar, at der vil blive givet otte Dages Pinseferie, og jeg havde da spekuleret paa at anvende denne Tid til en liden Udflugt til sachsisk Sveits, maaske endog til Wien, om det var gjørligt, men nu kommer jeg vel til at lade Tanken herom fare, fordi jeg ikke kan vide, naar Dagen fastsættes, paa hvilken jeg skal begrunde mit Amendement. Jeg har derfor besluttet at blive her Pinsen over, hvorfor det ei heller haster saa overordentlig med Petitionen. Med *Gade* talte jeg forleden Dag paa Gaden, og samme Dag modtog jeg Brev fra en Herr Hybbe i Flensborg, som ønskede sig sine Beviser tilsendte fra den i Militærsagen nedsatte Kommission. *Gade* sagde, at ingen fik sine Papirer tilbage, forinden Kommissionen var færdig. Han havde spurgt Ministeren, hvad der vilde ske, naar Kommissionen aldrig blev færdig, hvortil Ministeren svarede, at det vilde snart ske, og han haabede ogsaa,

at Sagens Afgjørelse vilde være tilfredsstillende for Nordslesvig.

Min Statsminister har jeg endnu ikke seet. *Eulenburg* har endnu ikke været paa Brædderne, men ham kan det umulig være, thi ham maatte jeg dog have kjendt. *Keudell* sidder hver Dag i Salen, men ham kan jeg ikke vente mig nogen Fordel af at tale med. Der kan for Tiden ikke opnaaes noget, man kan bygge paa, ved Forhandling om dette Spørgsmaal.

Berlin, 17. Mai 1872.

Deres Brev med et Aftryk af Oversættelsen af Petitionen modtog jeg først ved min Hjemkomst hertil Torsdag Aften. Jeg har nemlig benyttet Tiden fra Søndag til en lille Afstikker til det sachsiske Sveits, men maatte indskrænke den til fire Dage, fordi jeg ikke vilde forsømme at være nærværende i Salen, naar mit Ændringsforslag til Finansloven Fredag kom paa Dagsordenen. De seer, at det ikke har været mig muligt at meddele Dem den ønskede Besked før nu. Paa Oversættelsen forekommer der mig ikke at være Noget at udsætte, og jeg vil ikke haabe, at den støder paa Modstand hos Valgmændene. Hvis De havde afsendt Petitionen med samtlige Bilage, havde jeg givet Værten Instrux om at gjemme den omhyggelig, til jeg kommer tilbage. Det var egenlig ikke min Hensigt, at tage hjem i Pinsen, saasom det hed sig, at der ikke blev givet Rigsdagen Ferie. Men idag blev det besluttet at udsætte Forhandlingerne til Onsdag i næste Uge, og det skete af den gode Grund, at man ikke ventede at have Medlemmer nok til at tage gyldige

Beslutninger før sidst i næste Uge, om det endda lykkes. Jeg gider ikke tilbringe den Tid ørkesløs her, og derfor tager jeg med Aftentoget hjem og kan altsaa være hjemme Lørdag Aften. Jeg kommer da til Dem først i næste Uge, og vi kunne da tales om adskillige Ting. Er Petitionen ikke afsendt, er det det rigtigste, at jeg tager den med, naar jeg reiser herved igjen. Der forsømmes derved intet; thi selv om den nu kom, kan jeg dog ikke faae den afleveret til dens Adresse, før Ferien er forbi.

Mit Ændringsforslag til Finansloven er saaledes affattet, at det i Grunden slet ikke behøver nogen yderligere Motivering. Jeg har kun grebet Leiligheden til at komme til Orde i min Sag, men da Straffeloven imidlertid nu kommer til Behandling, kan jeg ved Begrundelsen af mit Amendement dertil faae adskilligt sagt, som kan være til Nytte. Jeg har med Ærgrelse og Bitterhed læst om Skandalen i ?, hvor man har bekranset ?, hvorimod en Kvindes patriotiske Optræden i Kastrup har glædet mig meget. Hvor har *Rosen* dog ved denne Leilighed spillet en ussel og jammerlig Figur!

Krüger var kun nogle faa Dage hjemme og reiste hurtig tilbage til Berlin, medtagende den store Petition fra samtlige danske Valgmænd. Petitionen med samtlige Underskriveres Navne findes i „Dannevirke“ Nr. 122 for 30. Mai 1872.

Berlin, 23. Mai 1872.

Efterat jeg var bleven opholdt ved Mødet i Flens-

borg, er jeg i denne Morgenstund arriveret hertil, og saasnart jeg havde udsovet, har jeg forrettet mit Ærinde og afleveret Petitionen. Om Mødet med Vælgerne i Flensborg har De ventelig fra anden Side faaet udførlig Besked.¹⁾ Socialdemokraternes ubesindige Adfærd foranledigede, at Mødet blev sluttet, inden nogen dansk Mand havde faaet Ordet. Jeg skulde slet ikke have omtalt Sagen, hvis jeg ikke nærede Frygt for, at den Fremgangsmaade, Dirigenten anvendte, vilde blive miskendt og dadlet. Det er saa meget mere min Pligt at tage mig af Dirigenten, som jeg i det Moment, da han tog den raske Beslutning at hæve Mødet, ingenlunde følte mig tilfreds dermed, saasom al Udveksling af Meninger og Anskuelser mellem Vælgerne og mig derved blev afbrudt. Efter nøiere Overveielse maa jeg dog tilstaa, at *Gustav Johannsen* som Dirigent handlede klogt og rigtig, idet Gemytterne vare lidenskabelig animerede ved Socialisternes frække Optræden. Man kunde spørge, hvad der foranledigede Dirigenten til at adspørge den, der begjærede Ordet, om, hvilken Stilning han vilde indtage til Valget. Men dertil havde han al Ret derved, at Socialisterne strax ved Valget af en Dirigent vare optraadte paa en Maade, der ingen Tvivl løvnede om, at de i deres Uvornhed vilde gjøre sig til Herrer i Huset. Dette Tilløb maatte med Kraft vises tilbage. Var Debatten mellem Dirigenten og Socialisten bleven fortsat, eller havde denne paany faaet Ordet, vilde det upaatvivlelig være kommet til

---

¹⁾ En udførlig Beretning herom findes i „Dannevirke“ Nr. 121 for 29. Mai 1872.

Haandgribeligheder, hvilket fremfor Alt maatte forebygges, forat der ikke fra de danske Vælgeres Side skulde blive givet Politiet et Paaskud til at hæve Forsamlingen og tillægge os Skylden for Spektaklet. Alt dette afvendtes, ved at Mødet hævedes, og jeg er vel tilfreds med, at det ikke var det danske Parti, der insulterede Socialisterne, men at Tumulten indskrænkede sig til en privat Affære mellem Socialisterne og Politiet. Jeg troer forvist, at dette Møde har virket oplivende og heldig paa Folkestemningen. Valgets Udfald skal nok blive en Fremgang for os, og Mødet var en god Forberedelse til senere hen at skaffe os en fuldkommen Seir.

Jeg talte igaar paa Banegaarden i Altona med de Socialister, der fremkaldte Tumulten, og jeg sagde til dem, at naar de vilde vinde Tilhængere for deres Parti, saa maatte de optræde paa en mere sømmelig Maade, end de gjorde i Flensborg. Vi skiltes i god Forstaaelse, og jeg ønsker ikke, at der ved stærke Udfald fra dansk Side skeer et Brud, da Socialisterne senere hen ved deres agitatoriske Optræden i Slesvig kun kunne gavne os.

Rigsdagen stemmer og beslutter, uagtet der idag kun var 168 Medlemmer tilstede. De foregaaende Dage har der været endnu langt færre. Det gaaer altsammen, saa længe til det bliver paataalt. Jeg er nu spændt paa, hvorledes Valget er faldet ud. De vil glæde mig ved at tilskrive mig lidt udførlig derom.

Berlin, 1. Juni 1872.

Indlagt sender jeg Dem mit Amendement til Mi-

litærstraffeloven¹⁾, som jeg først idag har modtaget. Jeg har stillet det til en Post, som snart vil komme paa Tale ved anden Behandling, forat undgaa at blive her saa længe, til hele Loven er uddebatteret ved anden Behandling. Mit Amendement til Finansloven kan først vente at ville komme paa Dagsordenen ved Slutningen af Lovens anden Behandling, og Herren maa vide, hvor længe det varer. Forinden har jeg tænkt mig at tage Ordet ved *Hansens* Valg, som henligger til Prøvelse i Kammeret. Der kommer daglig flere og flere Lovudkast frem. Regjeringen forstaaer at benytte alle Konjunkturer, der tilbyde sig i et Kammer, hvor den veed, at Oppositionen ikke er tilstede. Lovgivningen fortsættes, uagtet ethvert Medlem maa sige sig selv, at Kammerets Ufuldtallighed ikke tilsteder en Flok af i det høieste 130 Personer at tage gyldige Beslutninger. Ogsaa paa dette Punkt kunde jeg, naar det faldt sammen med mine Vælgeres Interesser, mulig engang finde paa at gjøre Husretten gjældende. Dog herom maa De ikke ytre Dem i „Dannevirke“. Man spekulerer over mange gode Forsætter, men veed ikke, om det bliver muligt at faae noget af dem udført. Til Orde kommer jeg dog nok, men jeg maa have Taalmodighed.

Berlin, 12. Juni 1872.

Med et Par Ord troer jeg at burde sige Dem, forat glæde vore danske Venner, at den af Valg-

---

¹⁾ Det gik ud paa, at Loven ikke skulde have Gyldighed i Slesvigs nordlige Distrikter, se „Dannevirke“ Nr. 128 for 6. Juni 1872.

mændene indsendte Petition til Deputeretkammeret har vakt megen Opsigt blandt dettes Medlemmer, af hvilke mange, som De veed, ogsaa ere Medlemmer af Rigsdagen, og jeg har af ret mange erfaret, at de alle meget godt kjende Petitionens Indhold. Da Kamrene ere udsatte til den 21. Oktober, bliver Petitionen rolig liggende, men Polakkerne med *Kantak* i Spidsen have uopfordret tilbudt, at de paa det Kraftigste ville reise Sagen i andet Kammer.

Jeg skriver atter imorgen, da jeg maa vise mine alsiske Gjæster *Jørgensen* og *Lassen* rundt i Byen.

Berlin, 13. Juni 1872.

Indlagt sender jeg Dem mit Foredrag i Anledning af Regjeringsforslaget om en forlænget Termin for Diktaturen i Elsas og Lothringen. Ligesom *Schaltz* (Biskop *Kettelers* Efterfølger) ved denne Sags anden Behandling har refereret til min Person, saaledes har idag ved tredie Behandling en Herr *Eckardt* fra Baden bragt mig personlig paa Tale i sit Foredrag for Regjeringsudkastet, idet han anførte min Optræden i Rigsdagen som betegnende for den Maade, paa hvilken man maatte vente, at en oppositionel Repræsentation for Elsas og Lothringen vilde optræde, naar der anvistes den Plads i den tydske Lovgivningsrepræsentation. Ikke forat imødegaa denne Ytring, hvorved jeg tvertimod maatte føle mig smigret, men af andre Grunde, jeg her ikke nærmere behøver at berøre, forlangte jeg Ordet, men jeg opgav det igjen, da det ikke vilde lykkes mig, idet der, forinden den foregaaende Taler kom til Orde, allerede var begjæret Afslutning. Dette

Iykkedes dog ikke, idet der ikke blev fuld Majoritet for Forslaget, men Minoriteten var allerede da saa stor, at jeg vel vidste, det ikke vilde nytte mig at forlange Ordet, især da det øiensynlig var Majoriteten om at gjøre at jage Sagen igjennem og saa vidt som muligt forebygge, at Oppositionen kom til Orde. Tilmed var det fornuftigere at opsætte at faae Ordet til en anden Gang, da jeg med større Ret kunde opnaa det, naar en anden Sag tilbød mig Leilighed dertil. Idag var som de foregaaende Dage Huset fuldtalligt. Jeg har bestemt mig til at blive her, til Rigsdagen sluttes, for ikke at forsømme nogen Leilighed, der maatte tilbyde sig, til at drage min Sag frem.

Jeg er forresten rask og vel tilmode og takker min Gud for det Mod og det Haab, hvormed han støtter min Tid og min Lyst til freidig Daad for min alvorsfulde Gjerning.

Faa Dage derefter sluttedes Rigsdagen. Krüger havde flere Gange Ordet*). Næste Vinter reiste han atter til en ny Rigsdagssamling.

Berlin, 1. Marts 1873.

Jeg anmelder herved til Dem min Ankomst til Berlin. Reisen er vel overstaet, og jeg befinder mig ret godt. Naar det, som jeg haaber, vil holde Stand

---

Den 7. Juni om Militærstraffeloven, se „Dannevirke“ Nr. 135 for 14. Juni 1872, den 10. Juni om Forlængelsen af Diktaturet i Elsas og Lothringen, se „Dannevirke“ Nr. 137 for 16. Juni 1872, den 17. Juni om Jesuitloven, se „Dannevirke“ Nr. 141 for 21. Juni 1872.

med Helbredet, lykkes det mig med Guds Hjælp vel som tidligere at bringe de Godtfolk vor fælles store Sag i Erindring.

Berlin, 28. Marts 1873.

Jeg sender vedlagt Lovudkastet om det tyske Befæstningsvæsen. Det er alt, hvad jeg har fundet i de mig hidtil leverede Tryksager. Skulde der særlig være et eller andet Aktstykke vedrørende Militær-væsnet, som De kunde ønske, skal jeg gjerne skaffe Afsendelsen besørget, naar De opgiver mig Sagens rigtige Titel. Intet nyt. Alt er dumpt og stille. Jeg har idag til Bureauet afgivet mit Ændringsforslag med Protest mod Anlæg af Fæstningsværker i de nordlige Distrikter af Slesvig, navnlig paa Als og i Sundeved. Sagen er gaaet i Udvalg og vil næppe komme til anden Behandling i Salen før efter Paaske. Jeg føler mig personlig ret vel, hvilket jeg beder Dem sige til Fysikus *Madvig*.

Berlin, 2. April 1873.

De har ret glædet mig ved Efterretningen om den Beslutning, De har faaet vedtaget om offentlig at aflægge en Tak til de patriotiske Borgere, som var med til den energiske og modige Undertrykkelse af Oprøret i Haderslev 1848. Det er et smukt Svar paa Tiltale, som vil virke opmuntrende ikke alene paa de gode danske Mænd, der i sin Tid deltog i hint ærefulde Optrin, men ogsaa paa alle de Nulevende, der have fulgt hine modige Mænds Exempel. Der er vel

ikke saa ret mange tilbage af dem, der gjorde Optaget med, men man maa endelig ikke glemme nogen.¹⁾

Jeg har undersøgt mine Tryksager; men deriblandt ikke fundet noget af militær Betydning; maaske saadanne komme senere, og jeg skal da sende dem. Mit Ændringsforslag til Befæstningsloven, som jeg havde afgivet til Bureauet, er blevet mig tilbagesendt med Forespørgsel, om jeg ønskede det forelagt Udvalget, eller om det var min Hensigt at benytte det under Debatten i Plenum. Jeg har saa beholdt det og stiller det først atter, naar Udvalgets Betænkning foreligger. Jeg har paatænkt at stille et Forslag i Salen, men man har nu en Mistanke til mig som Forslagsstiller, og man er, selv om Forslaget er nok saa simpelt og klart, altid saa forsigtig at reservere sig Tid til at overveie Sagen, inden man giver mig bestemt Svar. Det er høist sandsynligt, at jeg ikke kommer til Orde i min Sag paa denne Side Paaske, men der foreligger Sager nok, i hvilke de ikke kan hindre mig i at faae Ordet, saa jeg haaber, det lykkes mig denne Gang som tidligere at bringe de gode Folk deres traktatlige Forbindtligheder i Erindring.

Jeg befinder mig meget vel og føler mig stærk nok til at hugge ind, naar der blot gives mig Leilighed. Fra Dr. Bauer skal jeg hilse Dem.

---

¹⁾ Alle de endnu levende Borgere i Haderslev, som havde været med til med Magt at forhindre den provisoriske Regerings Proklamation paa Søndertorv, der var sat i Scene af Dr. Marcus og Konsorter, modtog hver en smuk kalligraferet Adresse, der sikkert nok endnu hænger i Glas og Ramme i mange Huse i Haderslev.

Berlin, 30. April 1873.

Jeg modtog Deres Brev imorges, og jeg skal nok gjøre mig Umage for at faae *Eulenburg* itale, uagtet de Forsøg, jeg indtil nu har gjort, ikke have ført til noget. Jeg maa forsøge at skrive ham til, at han bestemmer, hvad Tid det er ham beleiligt at tale med mig; paa anden Maade gaaer det ikke. Jeg venter mig overhovedet ikke stort af en slig Samtale, da jeg ikke kan give ham nogen skaansom Behandling i Rigsdagen. Jeg har havt Ordet i . . . . . sagen¹⁾ ved dens sidste Behandling. Jeg stemte for Forslaget og maatte altsaa som sædvanlig begrunde min Afstemning. Korrekturen har jeg ikke læst, og jeg kan ikke love at afskrive Foredraget, naar jeg faaer det fra Bureauet, thi jeg er sysselsat over Evne; men kan jeg, skal jeg nok sende Dem det, og jeg haaber, at man derhjemme vil finde sig tilfredsstillet med, hvad jeg har faaet Leilighed til at udtale. Man forholdt sig under Foredraget meget skikkelig, uagtet jeg med Styrke fremhævede adskillige Momenter, der nok kunde pirre Gemytterne. Forresten har jeg i den sidste Uge været meget forkølet, har i to Dage maattet holde mig hjemme og vilde heller ikke idag have besøgt Rigsdagen, dersom det Spørgsmaal, jeg vilde tale om, ikke var sat paa Dagsordenen. Det er en stærk, krampagtig Hoste, jeg lider af, den kommer pludselig over mig, og jeg maa saa belave mig paa, at den varer et Par Timer, og jeg kommer saa til at svede i den Grad, at jeg bliver drivvaad, enten jeg ligger i Sengen eller er paa-

---

¹⁾ Ulæseligt.

klædt. Jeg var hæs under Talen, og da jeg maatte anstrænge Lungerne, maatte Hæsheden tiltage. Forøvrigt befinder jeg mig meget vel, hvilket De nok vil sige til Madvig. Maaske han kunde give mig noget, der kunde lindre og mildne Hosten. Jeg vilde ønske, at Skroget kunde holde ud, da jeg fremtidig nok skal søge enhver Leilighed til at drage vor Sag frem.

Ved Deres Brev er jeg nu vel informeret, saa at jeg kan tale med Indenrigsministeren. Sandsynligvis henviser han Sagen til *Scheel-Plessen*. Udstillingsplanen har sine mange smukke Sider, men ogsaa Skyggesider. Falde Tysksindede paa at sende Gjenstande til Udstillingen, maatte det vække Anstød hos den danske Befolkning, men man skal ikke male Fanden paa Væggen.

Berlin, 2. Mai 1873.

Jeg havde saa halvveis troet, at jeg nu kunde have gjort mig en lille Sviptur ned til Wien, men efter hvad her nu i Dag er blevet bestemt, skal det gaa paa Kraft i vore parlamentariske Forsamlinger. Jeg kom idag meget heldig i Kamret. Da jeg traadte ind i Salen, dannede alle Medlemmerne en sluttet Kreds om *Mallinckrodt*, der gav en hel Del ondt af sig og udtalte sig misbilligende om de Planer, Præsidenten har lagt for Rigsdagens fremtidige Arbejder sammen med Deputeretkamret. Efter hvad jeg forstod, havde Præsidenten foreslaaet, at de kun holdt Møde hver anden Dag. *Mallinckrodt* protesterede imod Planen og kaldte et slikt Kapløb med Sagerne uforsvarligt. Ikke mindre uforsvarligt var det, at man, naar Rigs-

dagen var samlet og det skortede paa Medlemmer, da hævede Deputeretkamret en Timestid, for at Medlemmerne derfra kunde komme hen og gjøre Tjeneste her. Han havde selv lagt Mærke til, at et vist Parti — han saa hen paa det konservative Parti — slet ikke havde været til Stede, da den Sag, der skulde stemmes over, var til Forhandling; Partiet havde ikke taget Del i Debatten, men saa stormede det paa en Gang herved, da der skulde stemmes. Han ønskede Orden i Sagerne, thi sligt var Uorden, for ikke at bruge et værre Udtryk. *Lasker* tog Ordet efter ham og udtalte sin Glæde over, at det netop var *Mallinckrodt*, der havde vist saa megen Omhu for Rigsdagen, for hvilken det forekom ham, at ellers hverken han eller hans Parti sværmede saa særdeles. Naar han havde anket over, at der under hin Debat kun havde været saa faa Medlemmer til Stede, saa vilde han ikke anse det for en Krænkelse for Taleren, enten denne nu var *Windhorst*, *Mallinckrodt* eller ham selv, om Medlemmerne bænkedes sig i Rigsdagens Buffet eller i Deputeretkamret. Præsidenten havde handlet rigtig ved at ansætte Rigsdagsmøderne til hver anden Dag, thi der forelaa intet, hvormed Rigsdagen kunde beskæftige sig. *Mallinckrodt* angreb *Lasker* med megen Styrke. Som Svar paa den Pille, *Lasker* havde tilkastet ham om hans „varme Følelser“ for Rigsdagen, maatte han sige, at han netop ansaa Rigsdagen for den vigtigste af alle parlamentariske Forsamlinger, naar den holdt sig indenfor sit Omraade og ikke gjorde Tilløb til at gjøre sig til Herre over Forhold, den ikke havde Lov

til at røre ved, og som den gjorde bedre i at holde sig uden for. Det endte med et forfærdeligt Kjævleri.

Jeg staaer i Begreb med at 'gjøre et nyt Forsøg og skal senere meddele Dem, hvilket Standpunkt det klerikale Parti agter at indtage dertil. Igaar forelagde jeg *Braun* Forslaget; han hviskede mig i Øret, at det under denne Form ikke lod sig stille. Idag gik jeg ham paa Livet i Vestibulen, og han kunde ikke anføre et Ord for sin Paastand. I næste Uge skal jeg se at faae *Eulenburg* i Tale. Jeg venter mig intet videre Udbytte, men Forsøget maa i hvert Fald gøres.

Berlin, 5. Mai 1873.

De faaer nu nok af mit Skriveri, men jeg kan dog ikke undlade at sige Dem, at jeg nu er til Ende med Forsøget paa at stille Forslag her i Salen. *Mallinckrodt*, til hvem jeg for nogle Dage siden overleverede Forslaget,¹⁾ kom til mig i Salen idag for at meddele mig, hvorledes hans Fraktion stillede sig til Sagen. Han talte ganske aabent til mig, endog hjerte-

---

¹⁾ Det lyder saaledes:

Antrag: Der Reichstag wolle beschliessen den Bundesrath zur Feststellung bestimmter Regeln in Betreff der Competenz der Ministerien der auswärtigen Angelegenheiten in den souveränen Staaten des deutschen Reiches, so wie zur Mittheilung dieser Regeln an die Volksvertretung aufzufordern.

Motive: Nur durch die Feststellung der Competenz der auswärtigen Ministerien in den Einzelstaaten kann das Maass der Verantwortung der deutschen Regierungen für die Erfüllung der von den souveränen Staaten geschlossenen Verträge ermittelt werden.

Berlin, 1. Mai 1873.

Krüger-Hadersleben.

lig. Han forstod godt, hvad jeg vilde, og til mit Forlangende kunde jeg med Rette fordre Understøttelse af hvilken som helst Fraktion i Huset. I og for sig fandt hans Fraktion heller ingen Grund til at nægte mig Understøttelse, men den var i en ganske særlig vanskelig Stilling i Salen, som gjorde det nødvendigt for den at være forsigtig. „Jeg behøver jo ikke“, tilføjede han, „at begrunde dette nærmere for Dem. De veed i Forveien Besked. Men saasnart vort Parti understøttede deres Forslag, vilde man straks raabe paa, at vi havde taget Parti for Tydsklands stærkeste Modstander.“ Det havde været hans Tanke, men den samme Tanke var, da Sagen blev debatteret i Fraktionen, mærkelig nok kommen frem over alt. Han forsikrede, at det ikke manglede hans Parti paa god Villie til at staa mig bi. Han erkjendte min Sags Retfærdighed og udtalte mange smukke Ord, samt roste den djærve Udholdenhed, jeg havde viist i min Sag. Han tilføjede, at jeg ikke maatte blive træt. Ogsaa han og hans Venner havde en haard Stilling og maatte være belavede paa en stræng og langvarig Kamp, men de havde den Fordel fremfor mig, at de vare mange, og jeg alene. Han vilde hjertelig gjerne hjælpe mig, men jeg maatte nok kunne forstaa, at hans og hans Partis fælles Optræden med mig vilde blive betragtet som et afgjort fjendligt Skridt imod Regjeringen for ved Hjælp af min Sag at gjøre dennes Stilling endnu vanskeligere, hvortil han indrømmede, at min Sag var særlig egnet. Han tilbød, at naar jeg kunde samle bestemte Fakta hjemme fra om Politiets eller Embedsmændenes Vilkaarlighed eller Tyranni, saa

skulde jeg optegne sligt, men fremfor alt sørge for klare Beviser. Han vilde da tage sig af slige Sager, naar de kom for i det preussiske Deputeretkammer. Han mente, at man ikke maatte spare paa Uleilighed for at faae deslige Vilkaarligheder konstaterede og endnu mindre spare paa Klager, thi det havde dog viist sig, at der var mere Maadehold hos Embedsmændene, naar Kamrene vare samlede, end ellers.

Hvad jeg her har meddelt Dem, kaster tillige et Lys paa den politiske Situation og peger hen paa, hvorledes de politiske Forhold paa Tydskslands Omraade udvikle sig. Fredsuhret staaer i hvert Fald ikke paa evig Fred. Jeg er nu godt tilfreds med den Aabenhed, hvormed Mallinckrodt udtalte sig til mig, thi noget Jesuitblod maa der dog vel nok være i ham, og den Slags Folk forstaa ikke mindst at tie. Jeg opgiver nu mine Forsøg med dette Forslag, jeg faaer nok Ordet paa en anden Maade for min Sag. Der holdes nu Møder i Deputeretkamret om Formiddagen og i Rigsdagen om Eftermiddagen. Man skal jo mæge det saa for Diaternes Skyld.

Jeg skal nu en af Dagene ud til *Eulenburg*. Jeg har ladet forespørge, naar han giver Audiens, og har faaet at vide, at han tager mod Folk fra 1—3.

Om Udvalgets Betænkning i Fæstningssagen hører man endnu intet, og man maa altsaa vente en Tidlang endnu, førend man faaer sikker Leilighed til at komme til Orde i Sagen.

Berlin, 7. Mai 1873.

Efterat jeg for et Par Dage siden havde forhørt

mig om, naar Grev *Eulenburg* giver Audiens, og jeg havde faaet at vide, at det er mellem 1 og 3 om Efterm., gik jeg idag til hans Hotel, men blev af Tjeneren underrettet om, at Excellencen var beskjæftiget med vigtige Forhandlinger, der vilde vare omtrent til Kl. 3, og at han næppe vilde være at faae i Tale. Jeg spurgte da, om Chefen ikke var til Stede, men ogsaa hertil blev der svaret nei; han var her nok, men han deltog i den samme Forhandling, hvormed Ministeren var beskjæftiget. Jeg lod mig ikke nøie hermed og vilde ikke gaae bort med uforrettet Sag, men bad Tjeneren sige mig, hvem jeg bedst kunde henvende mig til for at faae at vide, hvorledes man bedst skulde bære sig ad for at være sikker paa at faae Ministeren i Tale. Jeg blev henvist til Bureauchefen, og hos denne forebragde jeg saa mit Ærinde og beklagede, at jeg var gaaet forgjæves, uagtet jeg havde ladet forespørge om Audienstiden. Bureauchefen læste Ansøgningen og bad mig om, saafremt det var mig magtpaaliggende at tale med Ministeren selv, at skrive et Par Ord til Ministeren for at bede ham selv bestemme Tiden foren saadan Samtale. Vi gjenneegik Spørgsmaalet nærmere, og jeg troer, at jeg var heldig nok til at forklare ham de Bevæggrunde, der havde faaet *Plessen* til at modsætte sig Komiteens Ønske. Jeg var netop i Færd med at sætte mig til Bordet for at tilskrive Grev *Eulenburg*, da Bureauchefen atter kom hen til mig og foreslog mig at tale med den refererende Chef om Sagen. I Mellemtiden troede han, det vilde tjene Sagen bedst, om jeg hos denne fik Leilighed til at forklare mig for ham og foredrage Sagen for ham, forinden han refe-

rerede den for Ministeren. Jeg svarede, at naar jeg ikke skulde løbe forgjæves efter Chefen, vilde jeg nok tale med ham, og Bureauchefen lod mig da vide, at Chefen var at træffe paa Kontoret om Formiddagen Kl. 11. Nu gjør jeg Allarm hos ham imorgen, og jeg skal da nok faae at vide, hvordan Sagen stiller sig.

Jeg har idag modtaget et Brev fra *Bauer*. Det er alt 14 Dage og længere siden, jeg tilskrev ham, og først nu skriver han, at det er Sygdom og Svækkelse, der har gjort det umuligt for ham at svare før. Det gjør mig ondt for ham, saa meget mere som der forekommer mig at være ringe Udsigt til, at han kan komme sig, da det lader til at være Hjernen; der er angreben. Jeg har ikke havt med ham at bestille, siden jeg kom hened, og vil ei heller bebyrde ham med det allermindste. Det jeg har at gjøre, hjælper jeg mig nok selv til Rette med, men da han skriver, at han i sin Stilling er overdænget med Forretninger, og disses Røgt overstiger hans Kræfter, saa har jeg tilraadet ham at frasige sig Redaktionen af Bladet, som forfølges af Regjeringen i den Grad, at der allerede er anlagt 2 Presseprocesser med det. Bring alle vore Venner min Hilsen. Jeg er ved godt Helbred og vel til Mode i min Stilling.

Berlin, 8. Mai 1873.

Jeg var da idag oppe i Indenrigsministeriet for at tale med Direktøren, Geheimeraad *Kehler*, ang. Industriudstillingssagen. Han havde nu siden igaar faaet Tid til at gaa Indholdet af Ansøgningen igjennem, og han begyndte med det, hvormed man ellers slutter,

at han aabent vilde sige mig, at jeg her fra Ministeriet ikke kunde vente at faae nogen Resolution, da Overpræsidenten først maatte adspørges og forelægge de Grunde, hvorpaa Afslaget var støttet. Forøvrigt vilde han gjøre mig opmærksom paa, at det var over Aar og Dag siden, at Regjeringen havde sat en Stopper for at tillade, at de ved deslige offentlige Udstillinger tiloversblevne Gjenstande afhændedes ved Bortlodning. Det var ikke en Bestemmelse for en enkelt Provins, men den gjaldt for hele den preussiske Stat. Kun Gjenstande af sjælden og ny Opfindelse, Maskiner af smaa Dimensioner og saadanne Gjenstande, hvis Transport medførte store Vanskeligheder, kunde der opnaaes Tilladelse til at bortlodde, hvilket da maatte ske ved en Kommission, hvori man anmodede Landraaden om at fungere som Præsæs. Til at afhænde de ved Udstillingen tiloversblevne Gjenstande kunde Regjeringen saa meget mindre give sit Samtykke, som den derved vilde komme i Strid med den Ordre, der var tildelt alle de overordnede Autoriteter i den preussiske Stat. Naar saadanne Bortlodninger trods dette almindelige Forbud alligevel vare skete — han nævnte til Exempel Flensborg — saa blev sligt kun taalt af Regjeringen, men ikke tilladt, og det blev ei heller tilladt noget Steds herefter, uden at de paagjældende Gjenstande viste sig at være af stor Betydning eller sjældne i deres Slags paa det industrielle Omraade. Saafremt Overpræsident *Plessen* af disse Grunde havde givet sit Afslag i denne Sag, da havde han kun gjort, hvad der var ham paalagt at gjøre; at forbyde ham det vilde være det samme som at befale ham at gjøre, hvad man selv havde for-

budt. Som en Grund for Regjeringen til at sætte en Grænse for deslige Bortlodningskoncessioner vilde han blot anføre, at der fra mangfoldige Steder var indløbet Klager over Afhændelsen af Industrigjenstande paa denne Maade. Man brugte Bortlodningskoncessionen som Marked for Haandværksproduktionen; eksempelvis var der paa et Sted solgt over 5000 Par Handsker, hvorved Handskemagerne, der boede i Byen, havde forment sig forurettede. Jeg bemærkede nu, at naar det var Meningen at lade Sagen gaa tilbage til Plessen, saa forudsaa jeg, at det var spildt Umage, da det vilde være en saare let Sag for Plessen at klare sig over for Indenrigsministeriet, naar Spørgsmaalet til ham kun gjaldt, hvorvidt han havde handlet i Overensstemmelse med Ministeriets Instrux; thi dermed havde han, saa vidt jeg havde forstaaet Direktøren, netop over for Regjeringen begrundet sit Afslag. Naar Direktøren havde været saa god at begrunde saa udførlig, hvorfor Regjeringen paa en Gang havde taget det saa strængt med at uddele disse Bortlodningskoncessioner, og han havde nævnet Kommuner, der vare blevne forurettede ved Bortlodninger, saa vilde jeg dog først være i Stand til at betragte slig Forholdsregel som beskyttende for Kommunerne, naar der først og fremmest blev lagt Baand paa Handelsfriheden, den frie Næring og Retten for de store Byer til at fylde smaa Byer med alskens Oplag af færdige Gjenstande, som Klæder, Skotøi og andre lignende Produktioner af Haandværksindustrien, og naar man nægtede Jøder Lov til at reise omkring paa Landet og afhænde deres Handelsgjenstande ved Auktioner, hvilket lige saa fuldt

maatte ansees som et Indgreb i de Kommuners Rettigheder, hvor slige Forraad af Industrigjenstande bleve forhandlede. I den Besked, hvormed Plessen havde affærdiget Udstillingskomiteen, vare ikke en Gang disse Grunde anførte, og det var da ikke saa forunderligt, om man i alle Kredse tillagde Afslaget alle andre Motiver end netop disse. Her afbrød Direktøren mig, idet han spøgende ytrede: „De mener politiske Grunde. Aa ja, jeg skal ikke nægte, at vi der nede fra Haderslev ere blevne gjorte opmærksomme paa, at Lederne af Agitationen har i Sinde at slaa politisk Kapital af denne Industriudstilling.“ — „Det er altsaa indberettet til Ministeriet? —“ spurgte jeg. — „Nei, om Forladelse“, svarede han, „sligt have vi ikke faaet officielt, jeg har kun læst det i Bladene der nede fra, navnlig i et fra Flensborg; men hvad man læser i Bladene, har intet at sige. Jeg ønsker heller ikke, at De tillægger mine Ytringer en officios Betydning.“ — „Jeg maa sige Dem,“ bemærkede jeg nu, „at jeg personlig kun er meget lidt interesseret i Sagen. Naar jeg af mine Landsmænd, navnlig af Udstillingskomiteen, er bleven anmodet om at overrække Indenrigsministeriet dette Bønskrift og at anbefale det paa det bedste, saa maa jeg paa det alvorligste nedlægge Indsigelse imod, at min Deltagelse i denne Sag tjener Agitationen eller Propagandaen. Blandt de danske Nordslesvigere gives der ingen Propagandister eller Agitatorer. Slige findes kun i det Parti, det lille Parti, som vi kalde vore politiske Modstandere, og som holder sig til Magten. Slige Agitatorer for dette Parti, som behøver en Propaganda til sine politisk folkefjendlige Planers

Fremme, findes ikke alene i Partiets laveste, men ogsaa i dets høieste Kredse, og jeg maa aabent sige Dem, at jeg i det Afslag, Udstillingskomiteen har faaet fra Plessen, kun kan spore en Propaganda. Jeg kan kun betragte det som et fjendligt Skridt, hvormed man søger at straffe Folkets danske Sindelag. Men jeg kan ikke indse, at man ved slige Forholdsregler udvikler Industrien og støtter den nationale Velstand og de statsøkonomiske Interesser.“ — Saaledes omtrent faldt Ordene. Jeg forsømte da heller ikke at lade ham vide, at hvad man søgte at opnaa ved Udstillingen, var at skaffe selve Byen Haderslev et Erhverv, som den høiligen trængte til, eftersom dens Marked og Opland mod Vest var beskaaret ved Jernbanen, og mod Nord havde den mistet 8 Sogne, som nu tog til Kolding med deres Handel og Produkter. Kun et Moment fik jeg ikke frem, nemlig Bortlodningerne ved Landbomøderne. Jeg holdt dette med Forsæt tilbage, fordi jeg slet ikke er vis paa, at man ikke herefter vil gjøre Knuder i denne Bortlodningshistorie; muligvis tog jeg dog fejl deri. Jeg fik ikke rigtig fat i det, men det lod til, at Bureauchefen, med hvem jeg talte den første Dag, var bekjendt med Sagen. Han lod sig i det mindste forlyde dermed, og jeg er bestyrket i denne Tro ved et Par Ord, som Direktøren lod falde, inden vi kom rigtig til at tale sammen. Han kunde nemlig ikke straks finde Ansøgningen blandt de paa Bordet liggende Akter, hvorfor jeg kom til at sige, at jeg kunde referere Sagen for ham, da den i og for sig var simpel. Han svarede herpaa: „Nei, nei, jeg kjender Sagen, den er ingenlunde simpel“, hvortil jeg svarede,

at baade hans og min Mening kunde være rigtig; Sagens Realitet og den Gjenstand, hvorom Komiteens Ønsker dreiede sig, var en Bagatel, men der kunde naturligvis skjule sig store Principer i ganske uskyldige og ubetydelige Spørgsmaal. Han bemærkede dertil: „Ja, ganske vist, og saaledes er det ogsaa her.“ Jeg er vis paa, at han ikke har læst Ansøgningen, inden jeg kom, men at Plessen har sendt Ansøgningen hertil, inden han afgav sin første Resolution. Direktøren ytrede, at da jeg ønskede Sagen hurtig fremmet, hvad han fandt at være i sin Orden, saa skulde den blive fremskyndet saa meget som muligt. Jeg maatte jo tillige sige ham, at det var min Hensigt at tale med Ministeren selv, hvortil han svarede, at Ministeren ikke vilde kunne give mig noget Svar, førend Plessen havde indsendt sin Erklæring. Min Mening om Sagen er den, at den attraaede Bortlodningstilladelse ikke opnaaes. Der forekom under den lange Samtale med Direktøren ikke et Ord, der kunde give Anledning til Haab derom. Om man nu, naar den endelige Resolution kommer, skal tale med Ministeren, ved jeg ikke. Det skulde da være for at sige ham adskillige Drøiheder. Men til at rende de Karle paa Dørene og beile til deres Naade, dertil er jeg hverken skikket eller oplagt.

Berlin, 17. Mai 1873.

Jeg skriver disse Linier umiddelbart før Mødet idag, fordi Sagen angaaende Regjeringens Forlangende om en gjentagen Udsættelse af den diktatoriske Forvaltning i Elsas og Lothringen er paa Dagsordenen. Generaldebatten begyndte igaar, men det var slet ikke

muligt at faae Adgang til Ordet, da saa mange havde tegnet sig. For Forsøg paa at komme til Orde ved Hjælp af et Ændringsforslag var Veien ligeledes spærret, da det hele var anlagt paa at komme hen over denne kildne Sag uden nogen Debat. Et Ændringsforslag skal jo støttes af 30 Medlemmer, hvilket er nok til at afvise mig. Da Sagen var mig af særdeles Vigtighed, gik jeg i Morgenstunden hen til *Sonnemann*, som jeg vidste havde Udsigt til at faae Ordet idag igjen, da Debatten igaar Aftes blev afbrudt, efter at han meget ivrig og fyndig havde talt hin Befolknings Sag. Jeg gav ham det Materiale i Hænde, hvorpaa jeg vilde have bygget mit Foredrag, hvis jeg havde faaet Leilighed dertil, og navnlig søgte jeg at indprænte ham, at Grunden, hvorfor Regjeringen forlangte Diktaturet forlænget, hovedsagelig var den, at den derved vilde vinde Tid til at regulere Inddelingen af Valgkredsene efter de selvsamme Principper og med det samme Formaal, hvormed Valgkredsene i Nordslesvig ved den stedfundne Revision vare bleven omlagte, hvor man ved at benytte tvende Distrikter til at opluge et tredie havde løst den Opgave, at lade 25 000 danske Vælgere vælge 1 Kandidat, medens 24 000 tyske Vælgere blive repræsenterede af 3 Kandidater.

Jeg sagde ham, at medens vi kun havde hørt, at det laa i Regjeringens Interesse at faae Diktaturet forlænget, havde man ikke hørt et Ord om, hvilket Standpunkt Befolkningen i Elsas og Lothringen indtog til Sagen. Alt var i saa Henseende en lukket Bog. Ingen vidste noget derom, selv Rygterne vare modsigende, og jeg kunde ikke lade være med at sige ham,

at hvis jeg havde faaet Adgang til Ordet, vilde jeg have henledet Opmærksomheden paa, at Reisen til Bremen og Vilhelmshaven, som nu snart skal finde Sted, kunde bringe større Nytte, hvis Reisen var møttet paa et Korstog af samtlige Rigsdagsmedlemmer til Elsas og Lothringen for selv at skaffe dem en fyldig og klar Opfattelse af Tilstanden dernede. Her gjaldt det dog en Folkesag, et Folks helligste Ret, hist kun om at se paa Bygningsarbeider, Volde og Grave, hvori Millioner skulde begraves.

Sonnemann sagde mig ligefrem, at han ikke uden at riskere at blive smidt ud kunde berøre de nord-slesvigske Anliggender, hvorimod han vilde se, om han i sin Tale kunde benytte den sidste Replik, som lod til at tiltale ham. Vi faae nu at se. Jeg skal mulig i Aften skrive nærmere om Dagens Historie.

Ved denne Tid reiste jeg til Kjøbenhavn og var en Maanedstid borte, hvorfor der blev en længere Afbrydelse i Krügers Breve.

Berlin, 11. Juni 1873.

Jeg haaber, at dette Brev træffer Dem i Deres Hjem. Jeg beder Dem med omgaaende Post at sende i det mindste 1 Exemplar af det Valgkort, der giver et fuldstændigt og klart Billede af, hvorledes Valgkredsene i 1. og 2. slesvigske Valgdistrikt se ud. Jeg har idag havt Ordet og besværet mig stærkt over Valgkredsenes Inddeling, saaledes som disse ere regulerede efter den i 1867 foretagne Revision. Jeg stillede et Ændringsforslag i den Retning, men fik Ordet paa

Generaldebatten, og da *Reichensperger* tog Ordet efter mig og understøttede mig, men bad mig om at tage Ændringsforslaget tilbage, saa har jeg ved atter at svare og takke ham taget Forslaget tilbage. Ligefuldt anseer jeg for det hensigtsmæssigste, at De sender mig Kortet. Uagtet jeg styrtede saa hovedkuls ind i Huset med mit Forslag og Ændringsforslag, hvilket af Hastværk blev givet Præsidenten slet skrevet, gjorde min Hastværkstale dog et stærkt Indtryk paa Forsamlingen, saa at jeg troer, ved hvad jeg fik gjort, at have vundet et reelt Udbytte. Godt var det, at Leiligheden ikke gik rent tabt.

Mit Foredrag kan jeg ikke gjengive. Det var temmelig udførligt, men jeg skal sende Dem den stenografiske Text, saa snart den kommer.

(Fortsættes.)
